LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS
16 8 '14

DE GRAECORUM DEORUM PARTIBUS AESCHYLEIS

DISSERTATIO INAUGURALIS

QUAM

AD SUMMOS IN PHILOSOPHIA HONORES
AB AMPLISSIMO PHILOSOPHORUM ORDINE
REGIMONTANO

RITE IMPETRANDOS

SCRIPSIT

ERICUS MUELLER
GRAUDENTIENSIS

REGIMONTI
1909

TYPIS EXPRESSIT GISSAE A. TOEPELMANN

Gedruckt mit Genehmigung der philosophischen Fakultät der Albertus-Universität zu Königsberg i. Pr.

Referent: Prof. Dr. R. Wünsch

Hoc opusculum primum caput est integrae dissertationis, quae *De Graecorum deorum partibus tragicis* conscripta propediem prodibit in collectione, cui est titulus *Religionsgeschichtliche Versuche und Vorarbeiten* quamque edunt R. Wuensch et L. Deubner, Gissae apud A. Toepelmann, vol. VIII fasc. 3.

RICARDO WUENSCH

SACRUM

Qui Aeschyli fabulas, quae quidem adhuc exstant, perlustrabit, is in Eumenidibus et in Prometheo Vincto deos inveniet in scenam productos, per quos multa vel potius omnia fiunt, quae aguntur in illis tragoediis. In Eumenidibus enim, quamquam res Delphis et Athenis, in urbibus mortalium, aguntur et de Orestae matricidio fertur iudicium, tamen dei primas partes obtinent, cum Apollo prisca Furiarum iura impugnet, Minerva litem deorum diiudicet. Quo fit, ut novorum deorum, qui, postquam Iuppiter mundi regnum occupavit, Olympum colunt, et Furiarum controversiis multo maius momentum tribuatur quam causae Orestae, qui ipsos deos ad agendum commovet. Ceterorum autem hominum, quos adhibuit Aeschylus, sacerdos Delphica parvi vel potius nullius momenti ad argumentum perficiendum est et Areopagitae omnino *κωφὰ πρόσωπα* sunt, quibus, quae faciant, a Minerva mandatur. Prometheus autem Vinctus propria deorum tragoedia est, in qua, si Ionem exceperis, soli di introducantur atque ipsa Io, quam mortalem esse v. 747 sqq.[1] demonstratur, Inachi filia, Oceani neptis divina quadam natura imbuta et artissime cum dis coniuncta sit.

Sed ut recte intellegamus, quomodo effectum sit, ut ipsi di hac ratione agentes in scenam prodirent, oportet naturae

[1] Tragicorum versus protuli secundum editiones Aeschyleam Henrici Weil (Bibl. Teubn. 1907), Sophocleam Guilelmi Dindorf (Bibl. Teubn. 1899), Euripideam Adolphi Kirchhoff (Berolini 1867).

atque originis meminisse tragoediae. Quam sive cum plerisque e fabulis satyricis derivamus[1], sive, id quod minus probandum mihi videtur, cum Aemilio Reisch[2] ex aliis choris, qui praeter illos satyricos acti sint, constat tragoediam ortam esse e choris, quibus Liber pater celebrabatur, et e dithyrambis, qui in honorem eiusdem dei canebantur. Erat autem tragoedia cultus publici pars Dionysi sacro dicata, nam chorus circa ipsam eius aram saltabat[3], unde apparet non solum spectaculum ad animos delectandos excogitatum fuisse tragoediam sed sacrum ludum, ut ita dicam[4]. Haec indoles luculenter etiam e chori carminibus, quae sunt vetustissima pars totius ludi, cognosci potest, quorum nonnulla sacrorum hymnorum instar potentiam et gloriam deorum praedicant, velut in Sophoclis Antigona illa carmina, quibus Amor (v. 781 sqq.) et Liber (1115 sqq.)[5] celebrantur. Neque apud Euripidem etiam praeter Baccharum v. 64 sqq.[5] talia desunt, exempli causa in Helena v. 1301 sqq. Cereris errores, in Iphigenia Taurica v. 1234 sqq. sacrae fabulae Delphicae a choro canuntur. Ad pietatem autem et religionem etiam multi alii loci carminum choricorum spectant, verbi causa apud Aeschylum Suppl. v. 82—102, apud Sophoclem Oed. tyr. v. 151 sqq., 863 sqq., Ant. 127 sqq., 604 sqq., apud Euripidem Ion. 452 sqq. Aliis locis chorus vel submisse a dis auxilium et tutelam petit (cf. Aeschyl. Suppl. 1 sqq., 77 sqq., 144 sqq.), vel in omnibus rebus deorum voluntati oboedientem se esse eorumque potentiam valde se venerari profitetur, velut Aesch. Prom. 526 sqq. Sane non omnia chori carmina adeo religione imbuta sunt quam quae modo attuli,

[1] U. de Wilamowitz-Moellendorff *Einleitung in die attische Tragödie, Berlin* 1907; A. Dieterich *Arch. f. Religionswiss.* XI (1908) 166 sqq.

[2] *Zur Vorgeschichte der attischen Tragoedie, Festschrift für Gomperz, Wien* 1902 p. 451 sqq.

[3] Wilamowitz l. l. p. 107; Doerpfeld-Reisch *Das griechische Theater, Athen* 1896 p. 33 sqq. 367.

[4] Cf. etiam A. Dieterich l. l. p. 187 sq.

[5] Etiam sermonem et compositionem hymnorum sacrorum et in hoc carmine observata esse et in carmine Baccharum Euripidis v. 64 sqq. Fridericus Adami demonstravit in dissertatione, quae inscribitur 'de poetis scenicis Graecis hymnorum sacrorum imitatoribus', Annal. Fleckeis. Suppl. XXVI (1901) 215 sqq. Idem p. 244 sq. vidit etiam Aristophanem Ran. 324 sqq. hymnos sacros esse imitatum, licet alia ratione commotum, nempe ea, ut illos in risum verteret.

immo magna parte eorum continentur, quae ipse chorus sentiat, gaudeat aut doleat, speret aut timeat. Prae reliquis apud Euripidem carmina religioni ac pietati dicata rariora sunt, atque in eius tragoediis saepius chorus res non arte cum religione cohaerentes profert, quin etiam interdum deos accusat velut Ion. 503 sqq., 1099 sqq., Troad. 833 sqq., 1060 sqq. Sed plerumque etiam Euripides, etsi ipse vetere religione iam destiterat, in carminibus choricis verecundiam dis debitam servavit.

At si initio tragoedia ludus sacer erat, nihil impediebat, ne etiam di in scenam producerentur, cum in aliis quoque sacris ludis velut in mysteriis deorum personae apparuerint[1]. Sic Ericus Bethe omnino primum histrionem Liberi personam habuisse haud improbabiliter coniecit[2]. Sed etsi quis de hac re dubitet, nemo certe est, qui, cum in sacro ludo Penthei fabula ageretur, etiam ipsum Dionysum introductum esse miretur, quoniam is ipse deus, qui in ludo apparebat, per ludum celebrabatur. Deinde, postquam praeter fabulas Dionysiacas etiam alia argumenta tragoediae assumpserunt, alii quoque dei adhiberi potuerunt, atque eo splendor et sanctitas ludorum aliquanto aucta sunt. Et ipsi veteres Aeschylum ea de causa optimum tragicorum censuerunt, quod *πρόσωπα μεγάλα καὶ ἀξιόχρεα* velut deos in Prometheis adhibuit[3]. Sed ubi primum di in scenam producti sunt, interdum etiam totum fabulae argumentum a solis deis peragi potuit.

Magna autem cum veri specie suspicari possumus ipsos deos, si tragoediae non ad cultum ut ludi sacri pertinuissent, a poetis in scenam introduci non potuisse verentibus, ne maiestas deorum laederetur. Hoc ipsis Aeschyli Eumenidibus et Prometheo, a quibus progressi sumus, confirmatur, quae quam arte cum religione cohaereant, mox videbimus.

In Eumenidibus, tertia Orestiae fabula, caput est veterum

---

[1] Christ-Schmid *Geschichte der griech. Literatur, München* 1908 p. 245, qui etiam alios libros locosque, qui huc pertinent, affert. Rohde *Psyche, Tübingen* 1907, I 288 sq.

[2] *Prolegomena zur Geschichte des Theaters im Altertum, Leipzig* 1896 p. 42 sqq.; cf. etiam A. Dieterich l. p. 2 l. p. 173 sq.

[3] Cf. locum *ἐκ τῆς μουσικῆς ἱστορίας* desumptum infra p. 12.

novorumque deorum iudicium, cum et quaeratur, utrum deus, qui matrem caedi iusserit, iustus bonusque sit necne, et per novos deos sublata vetere crudelique ratione caedem caede et sanguinem sanguine expiandi iudicium de parricidiis instituatur. Unicuique autem, qui non sine ulla dubitatione traditas fabulas accepit, sed de eorum natura atque indole cogitavit, ea, quae de Orestae sorte tradebantur, scrupulos excitare debebant, inter quos Aeschylus, etsi interdum de Apollinis iustitia dubitavit [1], maiore erga deos pietate erat, quam ut non summo studio ita priscas fabulas explicare conaretur, ut deorum iustitia et maiestas servaretur. Et invenit explicationem, qua ipse contentus esse potuit, cum homines artiore vinculo cum patre quam cum matre coniunctos esse demonstraret, id quod, ne cuiquam dubium esset, Minervae ortu confirmavit (v. 658—666, 735—740). Tum autem Areopago, apud quem de homicidiis ageretur, condito Furiae, ferocis ultionis deae, Eumenides fieri atque ut benigna numina sacris celebrari coeperunt. In ludo igitur sacro deos adhiberi certe cognoscimus ex hac fabula, quae artissime cum religione cohaeret; atque etiam maiore sanctitate imbuitur tragoedia eo, quod ipsi dei in scenam prodeunt.

Areopagum a dis constitutum et Orestam ab hoc iudicio absolutum esse iam ante Aeschylum Athenienses credidisse verisimile est [2], Aeschylus autem in Eumenidibus a Minerva, summa Athenarum dea, in ipsa scena Areopagum facit conditum, quocum cultum Eumenidum ab eadem dea institutum coniunxit. Sed etiam foedus Argivorum et Atheniensium dis praesentibus atque probantibus factum fabula adhuc exstanti praebetur, quam in rem accuratius inquirere opus est, cum non defuerint, qui versus, quibus de hac societate agitur, ab

[1] *Griechische Tragödien übersetzt v. U. v. Wilamowitz-Moellendorff*, *Berlin* 1900 II 42 sqq.

[2] Alia ratione atque Aeschylus fabulamque eius tragoedia vetustiorem, ut videtur, secuti Areopagum institutum esse narrant Euripides Electr. 1258 sqq. et Demosthenes contra Aristocr. 66, qua de re fusius disseruerunt Henricus Weil *Revue des études Grecques* I (1888) 14 et Fridericus Blass in praefatione editionis Eumenidum *Berlin* 1907 p. 1 sq. Ipsam autem Minervae orationem, qua apud Aeschylum sollemniter novum iudicium instituitur, non spuriam esse contra ea, quae Dindorf et Wecklein protulerant, demonstraverunt Weil l. l. p. 13 sqq. et Blass in editione p. 147 sqq.

Aeschylo alienos esse putarent. Henricus enim Weil l. p. 4 l. p. 12, quem secutus est Nicolaus Wecklein in Orestiae editione (p. 330 adn. ad v. 670—76) v. 667—673, quibus Apollo se Orestam Minervae urbi socium et amicum praebere dixit, delendos esse censuit, cum in Areopago, ne *τὰ ἔξω τοῦ πράγματος* afferrentur, lege cautum esset. Sed hanc rationem in Eumenidibus praeter hunc locum iterum videmus neglectam, cum Eumenides plane *ἔξω τοῦ πράγματος* minis perterrere iudices conentur (v. 711 sq.). Huc accedit, quod saepius Aeschyli tragoedia a certo Areopagi negotiorum ordine dissentit (cf. Blassium l. p. 4 l. p. 135). Atque eo minus haerendum est in eo, quod Apollo hoc loco de societate illa loquitur, cum eadem iam antea ipse Orestes v. 287 sqq. monuerit. Quo loco, quem integrum esse omnes consentiunt, Orestae verba ea de causa nemo delevit, qua commotus Weil Apollinis illa verba ab Aeschylo abiudicavit, nempe quod ad rem omnino non pertineant, licet eodem iure hanc causam in Orestae atque in Apollinis verbis adhibere possis. Neque enim Orestes Athenas venit, ut foedus Argivorum et Atheniensium faciat, sed ut Minervae auxilio ab Eumenidibus persequentibus liberetur. Si igitur Aeschylus ab ipso initio foedus illud cum iudicio matricidii coniunxit, etiam postea in iis locis haerere non licet, quibus de eadem re agitur. Alia est quaestio, num recte contendat Weil illos versus 667—673 neque cum antecedentibus neque cum sequentibus bene cohaerere, qua de causa etiam in novissima editione Teubneriana lacunam post v. 666 indicavit. Sed erravit ille vir doctus, cum nihil omnino desideretur. Lacunae enim fallax species eo oritur, quod Apollo, cum v. 666 argumenta finiverit, ad ipsam Minervam conversus brevem epilogum addit, quo Orestam facunde illi commendat. Tum haec interrogat, num, quaecunque dicta sunt, sufficiant, ut suffragia ferri possint. Recte igitur Blass in editione traditum contextum retinet neque versibus deletis neque lacuna indicata, qui idem recte contendit clausula carere Apollinis verba, si quis versus 667 sqq. induxerit[1].

---

[1] Conferenda ea quoque sunt, quae de Wilamowitz *Aristoteles und Athen* II 331 proposuit.

Etiam e versibus 754—774, quibus ipse Orestes Minervae iurat semper Argivos Atheniensium foedus et amicitiam servaturos esse, Dindorfium secuti Weil et Wecklein (l. p. 4 sq. l.) v. 767—774 deleverunt, quibus affirmat Orestes vel e sepulcro progressum se duces Argivorum territurum iisque mala et calamitates daturum esse, si unquam contra Athenienses arma sint laturi. Quae verba totius loci sententiae aptissima esse recte Blass l. p. 4 l. p. 135 demonstravit. Sed quod Weil contendit haec scribi non potuisse, nisi Argivi tum in animo habuissent bello Athenienses persequi, id plane futtile esse ex Euripidis quodam loco apparet (Suppl. 1191 sqq., 1208 sqq.), quo Minerva Adrastum iurare iubet nunquam Argivos cum Atheniensibus manus esse conserturos. Neque tamen Euripidis neque Aeschyli temporibus illas civitates inter se bellasse audimus, unde elucet illa iura iuranda propter id tantum allata esse, ut foederi maior gravitas adderetur atque prorsus refutandum esse, quod Wecklein contendit locos Euripidis et Aeschyli vaticinia esse ex eventu. Apud Aeschylum igitur id delere non licet, in quo apud Euripidem nemo haereat, neque, quae Weil de prolixo genere dicendi protulit, sufficiunt ad locum delendum.

Nihil ergo habemus, cur versibus, de quibus modo disserui, eiectis foedus Argivorum cum Areopagi cultusque Eumenidum institutione apud Aeschylum coniunctum fuisse negemus. Haec societas ex ipsa Aeschyli aetate in illa fabulosa tempora consulto est translata, ut foedus, quod anno 462 Athenienses et Argivi contra Lacedaemonios fecerant [1], sanctitate quadam imbueretur [2]. Sed etiam Areopagi institutione et Eumenidum cultu utitur Aeschylus, ut per deos de iis, quae eius temporibus Atheniensium animos valde commovebant, proferat, quae ipse patriae salutaria esse censet. Nam cum Areopagi potestas Ephialta auctore a populo Atheniensium tantopere

[1] Thucyd. I 102. Busolt *Griech. Gesch.* II 474. 486; Wilamowitz *Übersetz. griech. Trag.* II 309 sq.

[2] Wilamowitz *Aristoteles und Athen* II 341 contendit iam Pisistrati aetate Athenienses et Argivos societate coniunctos fuisse. Hoc unde desumpserit vir ille doctus, nescio, cum Herodotus I 61 id tantum praebeat Pisistratum contra Athenienses profecturum mercenariorum Argivorum auxilia sibi parasse.

esset comminuta, ut solae causae capitales diiudicandae ei remanerent[1], gravissimis verbis Aeschylus, ne plus auctoritatis sanctissimo iudicio demeretur, monuit. Hoc tam clare explicaverunt de Wilamowitz[2] et Busolt[3], ut iis non assentiendum sit, qui Aeschylum acerrimis verbis Ephialtam eiusque socios vituperare voluisse censuerint, quorum in sententiam nuperrime iit Blass[4]. Tum Aeschylus tanta cum gravitate cives, ut concordes sint, adhortatur, ut, siquis civium in tumultu domestico sit necatus, melius esse dicat caedem non ulcisci quam novis cruoribus effusis patriae nocere (v. 980sqq.), quibus verbis certe ad Ephialtae mortem alludit[5]. Propterea etiam Minervam ab Eumenidibus quaerentem facit, ut civilia bella removeant[6].

In fine Eumenidum nonnullos versus intercidisse, qui olim in hac fabula inerant, inde apparet, quod Aristophanes in huius tragoediae argumento et Harpocratio s. v. *Εὐμενίδες* Minervam in Aeschyli Eumenidibus nomen Eumenidum Furiis indi-

---

[1] Aristot. πολιτεία Ἀθηναίων 25, 2. Philochorus fr. 141b Mueller FHG I 407. Busolt *Griechische Staatsaltertümer, München* 1892 p. 167sq.

[2] *Aristoteles und Athen* II 334. 337; cf. praecipue τὸ δικαστῶν βουλευτήριον v. 684 commemoratum.

[3] *Griechische Geschichte* II 486.

[4] In praefatione editionis p. 13sq.

[5] Aristoteles πολιτεία Ἀθηναίων c. 25, 4; Plutarch. Pericl. c. 10; de Wilamowitz *Aristoteles und Athen* II 342.

[6] Versus, qui huc pertinent (858—866) Dindorf et Wecklein deleverunt, iustam autem delendi causam non protulerunt. Nam primum, quod Aeschyli generi dicendi aptum non esse locum censuerunt, hoc opinatione ex mero arbitrio concepta contenderunt ac ne conati quidem sunt demonstrare, quid id esset, quod contra Aeschyli rationem pugnaret. Neque inde causa delendi sumenda est, quod versibus illis ad rem publicam spectatur, cum etiam chori verbis (980sqq.) non minus clare ad res paulo antea gestas alludatur. Tum autem Wecklein *Berliner philol. Wochenschr.* IV (1884) 897sqq. demonstrare conatus est numeros versuum, quos Minerva post singulas chori strophas et antistrophas profert, eadem ratione inter se respondere atque illas. Versus autem 858—866, cum oppugnent huic dispositioni, delendos esse censuit Wecklein, post v. 912 transposuit Weil in editione Teubneriana. Neque tamen transponendos nedum delendos esse versus existimo, ut responsionem sola coniectura factam recipiamus, praesertim cum Blass l. p. 4 l. p. 164 optime demonstraverit versus ordine, quem praebent codices, servato bene inter se cohaerere.

disse testantur. Praebet enim Aristophanes: *Ὀρέστης .... παρεγένετο εἰς Ἀθήνας εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ἀθηνᾶς. ἧς βουλῇ νικήσας κατῆλθεν εἰς Ἄργος, τὰς δὲ Ἐρινύας πραΰνασα προσηγόρευσεν Εὐμενίδας.* Locus, ad quem haec pertinent, fortasse exstabat post v. 1026, ubi Weil et alii lacunam indicant, certe exitui eum insertum fuisse rerum conexu demonstratur. Minerva igitur non solum ipsum cultum instituit, sed etiam, quo nomine novae illae Atheniensium deae colerentur, proposuit.

Sed comprehendamus, quae ex Eumenidibus de tragicis deorum partibus cognoscimus! Dei, praeterquam quod ipsam tragoediam religiosiorem et splendidiorem reddunt, adhibentur, ut cultus moresque sacratos instituant, foedera sanciant, quae ipse poeta de rebus publicis sentit, proferant. Neque haec aliena sunt a ludi sacri indole. Nam secundum sacras Graecorum fabulas, id quod paulo infra hymnis Homericis nobis probabitur, dei inter homines tamquam monumenta et testimonia, quibus etiam posteris temporibus demonstretur, qua ratione ipsi hominibus prospexerint et suo consilio res humanas disposuerint, cultus ritusque instituerunt, quibus homines, ut deos debita verecundia colant, admoneantur, salubresque mores et leges, quibus fruantur cum utilitate. In sacro autem ludo in deorum honorem acto, cum ipsi di in scenam prodirent agentes atque introducerentur sua ope res humanas regentes, ex rei erat natura ea, de quibus maxima dis gloria gratiaque ab hominibus redundabant, cum argumento fabulae coniungere et deos ea ratione celebrare, ut ipsi salubria illa instituta monumentaque divinae potentiae et providentiae condentes in conspectum darentur. Qua de causa *αἴτια*, ut ita dicam, cultuum sacrorumque morum ipsa ludi sacri natura cum tragoediarum argumento cohaerent. Sed iam in veteribus carminibus choricis, e quibus procreata est tragoedia, haec exstabant, cum in illis quoque non solum dei sed etiam ea, quae divina ope constituta credebantur, celebrarentur. Sic in hymno quinto Homerico, qui dicitur, Ceres sacra Eleusinia, in altero Apollo Delphicum oraculum condentes praedicantur. Ea autem, quae in carminibus choricis in deorum gloriam canebantur, agebantur in ludis[1]. Sed postquam

[1] Cf. etiam A. Dieterich l. p. 2 l. p. 189 sq.

in tragoediis sacra et mores per deos instituta sunt inducta, facile etiam, quae illis temporibus, quibus actae sunt tragoediae, perficere civium intererat velut instituta publica, foedera, alia eo consecrari potuerunt, ut aut ab ipsis dis statuta fingerentur aut dis praesentibus atque probantibus tamquam deorum auctoritate pangerentur.

Prometheos complures Aeschylus conscripsit: *Δεσμώτην*, quae fabula adhuc exstat, *Λυόμενον* et *Πυρφόρον*, quae afferuntur in catalogo codicis Medicei typis expresso in Dindorfii scholiis Aeschyleis[1]. *Προμηθέα* autem *Πυρκαέα*, quam Pollux affert (IX 156 et X 64 Bekker), satyricam fabulam et cum Persarum trilogia coniunctam fuisse nunc inter viros doctos constat[2]. E ceteris Prometheis Solutum Vincto posteriorem fuisse per se patet et scholiis Vincti veteribus ad v. 511 et 522 (Dindorf) confirmatur. Etiam, quale argumentum Soluti fuerit, in priore parte certius fragmentis demonstratur, in altera, etsi summa constat, tamen singula dubia sunt et a viris doctis diversis rationibus concinnantur[3]. Iam, quid ego sentiam, propono. Prometheus, quo in Tartarum coniecto Vinctus finitur, in Soluto denuo productus ad Caucasi saxa alligatus haeret (Cic. Tusc. II 10, fr. 193 N), ubi tertio quoque die iecur eius ab aquila laniatur. Titanes, quos chori munere fungi apparet, a Iove liberati (cf. Prom. Vinct. 219 sqq.) ad Prometheum veniunt (fr. 190 N), scilicet ut eum commoveant, ut et ipse cum Iove in gratiam redeat. Neque sine magna veri specie Fridericus Welcker coniecit (*Tril.* p. 42) etiam Gaeam, Titanum matrem, in Soluto apparuisse, quam eodem modo atque in Vincto Oceanum Prometheo, qui et ipse iam veterem contumaciam deposuit (fr. 193 v. 23 N; Welcker *Tril.* p. 34 sq.), suasisse verisimile est, ut Iovis veniam sibi pararet. Hercules autem, cui Prometheus indicat, qua via ad Hesperidas veniat (fr. 195. 199 N), aquila necata (fr. 200 sq. N) Iovi Chi-

---

[1] Oxonii 1851 p. 9 sq.

[2] Rudolphus Westphal *Prolegomena zu Aeschylus, Leipzig* 1869 p. 207 sq.; Christ l. p. 3 l. p. 280; Dieterich apud Pauly-Wissowam s. v. *Aischylos* I 1072.

[3] Welcker *Die Aeschylische Trilogie Prometheus*, *Darmstadt* 1824 p. 28 sqq.; Bapp apud Roscherum III 2 col. 3061 sq.; Tragicorum Graecorum Fragmenta (TGF)[2] rec. Augustus Nauck Lipsiae 1889 fr. 190 sqq.

ronem immortalem praebet, qui Promethei loco ad inferos ire paratus est, cum Iuppiter se illum, nisi alter deus pro eo moreretur, liberaturum non esse iuraverit (Prom. Vinct. 1026 sqq.; Apollod. II 119 Wagner; Welcker *Tril.* p. 47 sqq.). Prometheus autem ea condicione liberatur, ut fatales nuptias quales sint renuntiet, quas Iovis imperio periculosas fore percrebruit[1].

Quae res qua ratione ab Aeschylo in singulis tractatae atque dispositae sint, valde dissenserunt viri docti, quin etiam nonnulli dubitaverunt, num omnes una fabula fuerint comprehensae. Hanc in rem breviter nobis est inquirendum, priusquam de ipsis deorum in Prometheis partibus verba faciamus, cum artissime hae duae quaestiones inter se cohaereant. Atque Vinctum quidem, Solutum, Igniferum trilogiae vinculo coniunctas fuisse omnes consentiunt, cum tres fabulas ad eundem Prometheum pertinentes habeamus, Vinctum et Solutum eiusdem trilogiae fuisse scholia testentur (cf. supra p. 9), Aeschyli *Προμηθεῖς* ut fabulae inter se coniunctae in historia musica (cf. infra p. 12) afferantur.

Sed iam ad singulorum sententias examinandas transeamus. Quorum Westphal l. p. 9 l. p. 207 sqq. censet Iove invito atque nesciente Prometheum ab Hercule liberatum esse eoque finitam esse tragoediam, quae inscribitur *Λυόμενος*. Tum in *Πυρφόρῳ*, quam fabulam tertiam trilogiae esse existimat, Prometheum ab Hercule in contionem deorum introductum in gratiam redisse cum Iove, ubi fatales nuptias explicaverit et Chiro Promethei gratia morti se dederit. Quo facto Promethea Attica[2], quibus adulescentes in honorem Promethei igniferi cum facibus ardentibus per Ceramicum ad urbem currebant, ab omnibus dis sollemni pompa esse instituta, in qua etiam ipse Prometheus facem portaverit. Propterea inscriptam esse fabulam *Πυρφόρον*, quo nomine Prometheus ab Atticis celebratus sit.

---

[1] Vinct. 169 sqq., 764 sqq., 907 sqq., 989 sqq.; Philodem. *περὶ εὐσεβείας* apud Theodorum Gomperz *Herculanische Studien* II 41.

[2] *Τὰ Προμήθεια* Lysias 21, 3; Isaeus 7, 36; [Xenophon] res publ. Athen. 3, 4 al. Horum de ritu conferenda sunt, quae Bapp apud Roscherum s. v. Prometheus III 3037 protulit, quo loco etiam alii libri, qui huc pertinent, afferuntur.

A Westphalio autem veterum locos, quibus sententiam suam confirmare voluit, falso esse adhibitos tam bene cum Ericus Bussler[1] tum Henricus Duentzer[2] demonstraverunt, ut appareat Westphali sententiam solam coniecturam esse certis veterum testimoniis carentem. Quae num probanda sit, quaeritur. Sed difficillima est haec quaestio, cum argumentum Igniferi nullo veterum scriptorum testimonio certe tradatur. Valde autem Wesphali sententia eo improbatur, quod vix intellegi potest, quem locum *τῶν Προμηθείων* pompa per ipsos deos agentes celebrata in illius argumento tenuerit. Vocem enim *Πυρφόρον* titulo fabulae additam non ad res quaslibet in fabula narratas vel praenuntiatas sed ad ea, quae acta sunt in fabula, spectare similes tituli demonstrant velut apud Aeschylum *Προμηθεὺς Δεσμώτης* et *Λυόμενος*, apud Sophoclem *Ναύπλιος Πυρκαεύς, Ὀδυσσεὺς Ἀκανθοπλήξ,* apud Euripidem *Ἡρακλῆς Μαινόμενος, Μελανίππη ἡ σοφή, Μελανίππη ἡ δεσμῶτις, Ἱππόλυτοι Καλυπτόμενος* et *Στεφανηφόρος.* Prometheum igitur in *Πυρφόρῳ* ignem portasse ex titulo constat, qua de causa, si re vera in Ignifero de Prometheorum institutione actum est, ipso titulo declaratur ferias illas non ab aliquo deo vaticinante institutas sed ea ratione, quae Westphalio quoque accepta est, ab ipsis deis et Prometheo agentibus conditas esse. Iam quis contendat priore parte tragoediae in contione deorum i. e. in caelo vel in Olympo acta Prometheum una aut cum Minerva et Vulcano, quibuscum Athenis celebrabatur (cf. Bappium l. p. 10 l.) aut cum omnibus Olympicis dis et cum choro divino velut Titanum in hominum regiones descendisse hominesque ab iis esse convocatos, ut viderent, qualis cultus esset instituendus. Hoc autem veri dissimillimum est, cum nihil omnino simile in tragicae poeseos reliquiis videamus. Neque enim tragoediam invenimus, cuius altera pars in caelo, altera apud homines agitur, neque ea sola de causa homines a dis convocantur, ut cultui condendo intersint. Etiam in Eumenidibus, quam fabulam Westphalium in restituendo Ignifero secutum esse nemo non videt, longe aliam rationem deprehendimus, cum tota fabula in hominum regionibus agatur et

[1] Ann. Fleckeis. CXLVII (1893) 277 sqq.
[2] Ann. Fleckeis. CXLIII (1891) 737 sqq.

Athenienses a Minerva necessitudine quadam intercedente advocentur, nempe ut iudicium de Oresta ferant. Sed etiam certo veteris cuiusdam testimonio vetamur in Igniferum homines introducere, cum in codice Mediceo ad Aeschyli vitam addatur: *Ἐκ τῆς μουσικῆς ἱστορίας· ταύτῃ καὶ ἄριστος εἰς τραγῳδίαν Αἰσχύλος κρίνεται, ὅτι εἰσάγει πρόσωπα μεγάλα καὶ ἀξιόχρεα. καί τινες ἤδη τῶν τραγῳδιῶν αὐτῷ διὰ μόνων* (*δαιμόνων* perperam *M*, emend. Robortellus) *οἰκονομοῦνται θεῶν καθάπερ οἱ Προμηθεῖς· τὰ γὰρ δράματα συμπληροῦσιν οἱ πρεσβύτατοι τῶν θεῶν, καὶ ἔστι τὰ ἀπὸ τῆς σκηνῆς καὶ τῆς ὀρχήστρας θεῖα πάντα πρόσωπα.* Quo loco plane demonstratur in Prometheis et in scena et in orchestra solos deos esse introductos h. e. et histrionum et chori partibus deos esse functos, neque habemus, cur huic testimonio diffidamus, quod verum dicere et Prometheo Vincto et iis, quae de Prometheo Soluto scimus, confirmatur. Ergo pro certo habendum est etiam in Ignifero solos deos partes egisse. Ipse autem Westphal, quamquam expressis verbis non dicit, quomodo Promethea a dis instituta esse voluerit, videtur existimasse illa in Olympo per pompam sollemnem a solis dis celebratam condita esse. Hoc autem probandum non esse censeo, cum, si quem cultum ab hominibus celebrandum di instituunt, ipsa rei natura postuletur, ut homines adsint, qui cultu illo fungi iubeantur, sicut in Eumenidibus toto Atheniensium Areopago praesente Minerva cultum Eumenidum instituit. Alia res est, si vaticinando praenuntiatur hominibus cultum aliquem fore celebrandum: sed de hac re in Ignifero propter titulum non esse cogitandum iam vidimus. Praeterea Prometheum pompa et facibus colere hominum est, quibus ignem paravit, non deorum. Quaecunque igitur in Eumenidibus, qua in fabula res apud homines aguntur, optime quadrant, non conveniunt ei argumento, quod in Olympo solis deis praesentibus pertractatur.

Qua de causa, cum, quae Westphalio placuerunt, minime tanta probabilitate commendentur, ut per solam coniecturam Aeschylo imputentur, aptius ad eam trilogiae dispositionem redeamus, quam iam Welcker in libro illo celeberrimo de Aeschyli Prometheis conscripto, quem supra p. 9 laudavi, proposuit, et primo loco *Πυρφόρον*, altero *Δεσμώτην*, tertio

Λυόμενον ponamus. Tum in *Πυρφόρῳ* de ignis furto actum esse censendum est. Neque tamen certiora de argumento proferri possunt, cum ex uno huius fabulae fragmento (208 N)[1] nihil discamus. Itaque etiam ea, quae Welcker l. l. p. 7 sqq. proposuit, merae coniecturae sunt. Trilogiae autem dispositionem Welckerianam contra veterum testimonia non pugnare iam Duentzer et Bussler demonstraverunt, atque praecipue ille summum Westphali argumentum luculenter refutavit. Nam cum in scholio Vinct. 94, TGF p. 69 legamus Aeschylum in Ignifero contendisse Prometheum *τρεῖς μυριάδας ἐνιαυτῶν δεδέσθαι*, Westphal censuit eo, quod perfecti forma *δεδέσθαι* apud scholiastam exstaret, demonstrari in Ignifero Promethei poenam iam fuisse finitam. Optimo autem iure Duentzer l. p. 11 l. p. 740 sq. negavit scholiastam, qui annorum tantum numerum ex Aeschylo desumere voluisset, etiam tempus servare studuisse, quod Aeschyli loco, quem adhibuit, invenisset. Apud Aeschylum igitur etiam futurum tempus exstare potuit, ita ut scholio illo id, quod Westphal voluit, omnino non demonstretur. Hac in re etiam Dieterich erravit, qui apud Pauly-Wissowam s. v. *Aischylos* I 1079 Westphalio assentitur, atque plane supervacanea etiam Kviçalae est coniectura falso a Busslero l. p. 11 l. p. 279 sq. assumpta, qui pro *δεδέσθαι* scribere voluit *δεδήσεσθαι*. Sed fortasse locus, ad quem spectat illud scholion, omnino non in Ignifero sed in Soluto inerat, quod Welcker iam suspicatus est, Dindorf autem ita pro certo habuit, ut *λυομένῳ* pro *πυρφόρῳ* in textum introduceret. In Philodemo enim apud Theodorum Gomperz *Herc. Stud.* p. 39 habemus: *Αἰσχύλος ἐν τῷ λ⟨υο⟩μέν⟨ῳ Πρ⟩ομηθεῖ . . . . ὑπ⟩ὸ Διὸς δεδ⟨έσθαι⟩*. Quin etiam hoc fieri potuit, ut et in Ignifero et in Soluto, quantum tempus Prometheus vinculis teneretur, enarraretur, in illo scilicet, cum Iuppiter vel alius quidam deus, quanta poena furto ignis esset futura, praenuntiaret.

Nullum igitur antiquitatis testimonium Welckeri dispositioni obstat, sed in eo haeserunt viri docti, quod in Prometheo Vincto fuse enarrata esse existimaverunt, quae in

[1] Welcker *Tril.* p. 123 etiam Aesch. fr. 288 et 369 N, quae qua in fabula infuerint, nescimus, Ignifero tribuit, sed certo fundamento caret haec sententia.

Ignifero acta esse Welcker voluit[1]. Hanc difficultatem removere enixe iam studuerunt Duentzer et Bussler atque satis probabilia protulerunt, maximum autem argumentum eos effugit. Explicantur enim fusius et Gigantum Iovisque certamina (Vinct. 199—241) et artes, quibus Prometheus homines instruxit (436—506). Ipsum autem ignis furtum, cuius praecipue Prometheum condemnatum esse Cratos (v. 7 sqq.) et ipse Prometheus (v. 109 sqq.) testantur quodque idem mythographi tradunt[2], etsi in Vincto saepius commemoratur velut v. 7 sq. 38. 82 sq. 109 sqq. 252, tamen semper paucis verbis absolvitur. Haec res per se satis mira facile intellegitur, si Aeschylus id ipsum, quod in antecedenti fabula praecipue tractavit, in Vincto fusius enarrare ita veritus est, ut de maximo illius crimine paucissima verba facere mallet quam, quae omnibus spectatoribus erant notissima, denuo accurate repetere. Vel ex hac ipsa re, qua Welckerum in disponenda trilogia sequi paene cogimur[3], hoc quoque conici potest, quaecunque de Gigantibus hominumque artibus in Vincto habemus, in Ignifero alio modo commemorata fuisse, si omnino commemorabantur. Hanc in sententiam etiam Duentzer et Bussler ierunt. Illum rectissime hoc quoque contendisse in trilogia omnino vitari non posse repetitiones luculenter ipso Vincto demonstratur, in quo aliquot locis Prometheum et fatalibus nuptiis explicatis cum Iove in gratiam rediturum esse[4] et ab Hercule liberatum iri (771 sqq.) clare praenuntietur, quae postea in Soluto acta esse scimus.

Quae cum ita sint, Welckero non Westphalio trilogiam disponenti assentiamur. Hoc si fecerimus, in Soluto Prometheum non modo liberatum esse sed etiam cum Iove in gratiam redisse nobis coniciendum est. Cuius argumenti singula quomodo fuerint tractata, diligentius demonstrare cum ab huius opusculi sententia abhorreat, hoc unum commemorem haud suo

---

[1] Praeter Westphalium etiam Dieterich apud Pauly-Wissowam I 1079.

[2] Apollod. I 46; Hyg. fab. 144; cf. etiam Athenaei locum infra p. 16 allatum: *χάριν τῆς κλοπῆς τοῦ πυρός.*

[3] In eandem sententiam partim isdem testimoniis, quae ego attuli, partim aliis similibus innisus Bapp iit l. supra p. 9 l. col. 3058 sq.

[4] Cf., quae supra p. 10 adn. 1 congessi.

iure Duentzerum contendisse (l. p. 11 l. p. 746) aquila necata Iovem ipsum de caelo descendisse. Verisimilius enim est per Mercurium, qui idem in Vincto Iovis mandata ad Prometheum defert, hunc Iovi esse reconciliatum. Atque Mercurius etiam divinis honoribus a mortalibus cultum iri Prometheum videtur indicasse. Neque enim verisimile est Atticum poetam de Attico Promethei cultu verba non fecisse, praesertim cum divini cultus *αἴτια* cum tragoediarum argumentis coniungi plane ex ludi sacri natura esset, id quod iam in Eumenidibus vidimus.

Tum autem Athenaeus XV p. 674 D haec praebet: *Αἰσχύλος δ' ἐν τῷ λυομένῳ Προμηθεῖ σαφῶς φησιν, ὅτι ἐπὶ τιμῇ τοῦ Προμηθέως τὸν στέφανον περιτίθεμεν τῇ κεφαλῇ ἀντίποινα τοῦ ἐκείνου δεσμοῦ· καίτοι ἐν τῇ ἐπιγραφομένῃ Σφιγγὶ εἰπών·*

Τῷ δὲ ξένῳ γε στέφανον, ἀρχαῖον στέφος,
δεσμῶν ἄριστος ἐκ Προμηθέως λόγου.

Quo loco Duentzer l. p. 11 l. p. 745 sq. verba *ἐν τῷ λυομένῳ Προμηθεῖ* e falso additamento, quod in margine aliquis adscripsisset, in contextum recepta esse et de sola Sphinge agi contendit. Immo hoc scribendum esse: *Αἰσχύλος ἐν τῇ ἐπιγραφομένῃ Σφιγγὶ σαφῶς φησιν, ὅτι ἐπὶ .... δεσμοῦ εἰπὼν κτλ.* Neque enim ex Sphinge versum afferri posse, ut, quae in Prometheo dicta sint, cognoscamus. Haec prorsus futtilia esse nemo non videt. Plane enim effugit Duentzerum alia ex Prometheo, alia e Sphinge afferri. An ex eo, quod dicamus: 'corona, vetus serta, hospiti optimum vinculum est, sicut Prometheus dixit', quis coniciat homines coronam in Promethei honorem ferre, quasi eis ipsis poena eius sit expianda? Immo diversa afferuntur, et alterum alteri optime voce *καίτοι*, quam plane neglexit Duentzer, opponitur. Videtur autem Aeschylus ea, quae ipse in Prometheo dixit, eleganter in iocum vertisse in Sphinge, fabula satyrica (TGF p. 76), cum in hac diceret hospiti in convivio coronam optimum esse vinculum, scilicet ne maturius decederet a sodalibus, in tragoedia autem mortales in Promethei honorem capita coronis esse redimituros, ut eis quasi vinculis impositis ipsi multarentur pro poena, qua hominum gratia Prometheus esset afflictus. Nam hoc significatur Athenaei verbis

ἀντίποινα[1] *τοῦ ἐκείνου δεσμοῦ*, id quod etiam clarius alio Athenaei loco (XV p. 672E) demonstratur, quo legimus: *Ἱστορεῖται . . . . . θεσπίσαι τὸν Ἀπόλλωνα ποινὴν αὐτοὺς* (sc. *τοὺς Κᾶρας*) *ἀποδοῦναι τῇ θεῷ δι' ἑαυτῶν ἑκούσιον καὶ χωρὶς δυσχεροῦς συμφορᾶς, ἣν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν χρόνοις ἀφώρισεν ὁ Ζεὺς τῷ Προμηθεῖ χάριν τῆς κλοπῆς τοῦ πυρὸς λύσας αὐτὸν ἐκ τῶν χαλεπωτάτων δεσμῶν· καὶ τίσιν ἑκούσιον ἐν ἀλυπίᾳ κειμένην δοῦναι θελήσαντος ταύτην ἔχειν ἐπιτάξαι τὸν καθηγούμενον τῶν θεῶν· ὅθεν ἀπ' ἐκείνου τὸν δεδηλωμένον* (i. e. *τῆς λύγου*) *στέφανον τῷ Προμηθεῖ περιγενέσθαι καὶ μετ' οὐ πολὺ τοῖς εὐεργετηθεῖσιν ἀνθρώποις ὑπ' αὐτοῦ κατὰ τὴν τοῦ πυρὸς δωρεάν.* Quibus ex Athenaei locis coniciendum est in Soluto Prometheum, cum coronam pro vinculo assumpsisset (cf. etiam Apollodorum II 119), praenuntiasse homines quoque in suum honorem vinculo illo usuros esse i. e. *αἴτιον* moris cuiusdam dedisse. Hac igitur de corona Prometheo imponenda in Soluto rem fuisse etiam alii viri docti, qui de hac re egerunt, velut Bapp et Duentzer concluserunt. Valde autem dubium est, num recte censuerit Welcker anulum quoque ferreum a Prometheo apud Aeschylum vinculorum loco aptatum esse digito, quam rem apud posteros poetas et scriptores invenimus: Catullum 64, 294 sqq., Plinium hist. nat. 33 § 8 et 37 § 2 (Mayhoff), Servium Danielis ad Vergili eclogae VI v. 42, Hyginum astr. II 15[2].

Habemus igitur trilogiam, in qua omnia per deos aguntur et qua non modo Promethei facinora, poena, restitutio continentur sed etiam explicatur, quomodo prisca illa monstra velut Atlas et Typho ferocesque Titanes a novis et melioribus dis superata et ipse Iuppiter e saevo tyranno benignus deorum hominumque pater factus sit[3]. Quo argumento *ἱερὸν λόγον* praeberi apparet, ita ut in hac trilogia non minus quam in Eumenidibus intellegamus in ludo sacro deos adhiberi. Soluti autem exitui *αἴτιον* coronarum insertum invenimus et verisimile est de Prometheorum quoque institutione verba

---

[1] Vox *ἀντίποινα* iambico metro aptissima fortasse ipso illo Aeschyli loco exstabat; nam idem vocabulum invenimus Eum. 268, Pers. 476.

[2] Cf. etiam Duentzerum l. p. 11 l. p. 746.

[3] de Wilamowitz *Übersetz. Griech. Trag.* II 45.

esse facta. Alia *αἴτια* Aeschylus in Vincto addidit, cum 732 sqq. referat Cimmericum Bosporum ex Ionis transitu appellatum iri, v. 839 sqq. Ionem sinui Rheae nomen maris Ionici esse indituram et cum v. 849 sqq. Epaphi Ionis filii nomen inde derivet, quod Iuppiter Ionem *ἐπαφῶν* resipientem fecit. Tum v. 865 sqq. Argivorum regum *αἴτιον* proponitur. Afferuntur autem haec, cum dei, quae futura sint, praenuntient aut, quae sint facienda, edicant.

Eadem igitur *αἴτια*, quae e ludi sacri natura cum tragoediarum argumentis cohaerere et ab ipsis deis referri iam in Eumenidibus vidimus, in Prometheis quoque a dis proferuntur. Neque soli cultus ritusque instituuntur, sed etiam nomina induntur, regum genera deorum voluntate procreatum iri praedicatur, quae omnia non minora divinae providentiae monumenta sunt quam ipsa sacra.

Sed de hac re hactenus. Nunc autem transeamus ad ea, quae ex reliquarum tragoediarum fragmentis de usu deorum Aeschyleo enucleare possumus. Habemus in deperditis eius fabulis complures tragoedias, in quibus deos inter homines velut in Eumenidibus et in Bacchis Euripidis agentes esse introductos aut demonstrari aut conici potest, quarum primas fabulas ad Liberum pertinentes perlustremus.

Dionysiacas, quae cum Thebis cohaerent, fabulas Aeschylus compluribus tragoediis tractavit, e quibus unam esse Σεμέλην ἢ Ὑδροφόρους (ὑδροφόρος index fabularum) vel ipso titulo declaratur. Argumentum autem quale fuerit, conicere possumus e scholio Apollonii Rhodii ed. Keil ad I 636 a Nauckio TGF p. 73 allato, quo legimus: *Τὴν Σεμέλην Θυώνην καλοῦσιν, ἐπειδὴ Αἰσχύλος ἔγκυον αὐτὴν παρεισήγαγεν οὖσαν καὶ ἐνθεαζομένην, ὁμοίως δὲ καὶ τὰς ἐφαπτομένας τῆς γαστρὸς αὐτῆς ἐνθεαζομένας.* Quo ex loco cognoscimus tragoediam illam res paulo ante Bacchi partum gestas continuisse. In fine autem Semelae domum inflagratam esse Welckerum quodam iure secuti e titulo Ὑδροφόροι sumere possumus, quoniam, si homines aquam portantes in Semelae fabula commemorantur, de iis cogitari potest, qui ignes Iovis

fulminibus excitatos restinguere conantur[1]. Sed etiam de iis quispiam cogitet, qui aquam ad infantem ad lucem proditurum[2] aut puerperam lavandos apportent. Praeterea Hesychius I p. 160 (Schmidt), fr. 222 N praebet: *Ἀμφίδρομος· Αἰσχύλος Σεμέλῃ ἔπλασε δαίμονα καινὸν* (*καὶ* cod.) *περὶ τὰ Ἀμφιδρόμια, ὡσεὶ ἔλεγες τὸν Γενέθλιον.* Quid hoc sibi vellet, Welcker *Tril.* p. 329 explicare conatus est, cum eadem ratione, qua in Amphidromiis Atticis septimo post partum die actis infans celeri cursu circum focum portaretur, in tragoedia Aeschyli a daemone Amphidromiorum, quem ipse Aeschylus sibi finxisset, Liberum infantem e flammis fulmine excitatis exportatum esse censeret. Sed Amphidromum illum partibus, quas Welcker ei tribuit, fungentem prodiisse pro certo quisquam eo minus potest affirmare, quod vox *ἔπλασε* non modo ad eum, qui producitur in scenam, sed etiam ad eum, qui alicubi in tragoedia commemoratur, pertinere potest. Photius enim II p. 10 (Naber) praebet: *Ὀκτώπαν ποταμὸν Αἰσχύλος διαπέπλακε*[3] *Νεανίσκοις* (fr. 149 N), quo loco Aeschylum flumen in Neaniscis commemorasse, quod ipse sibi finxit, legimus. Tamen etiam id fieri potuit, quod Welcker proposuit, et si Amphidromus in scenam productus munere aliquo functus est, eidem generi deorum est attribuendus atque Cratos et Bia in Prometheo Vincto et Lyssa in Xantriis, de qua fabula infra statim agam, quibus res, quas abstractas vocant, velut animi motus aut corporis vires aut dies aliqui festi divina specie induantur[4]. Sed si Aeschylus re vera primus novum deum, sive in scena adhibuit, sive in fabula commemoravit, etiam de muneribus eius id est de instituendis Amphidromiis verba erant facienda. Itaque in hac quoque fabula *αἴτιον* quoddam habemus, quod si non ipse Amphidromus certe alius deus rettulit.

---

[1] Apollod. III 26 sq.; Hyg. fab. 179.

[2] H. Bluemner *Lehrbuch der griech. Privatalt.*, *Freiburg* 1882 p. 281. Iwan de Mueller *Die griech. Privataltertümer*, *München* 1892 p. 160.

[3] Sic recte proposuit Cobet (Variae lectiones[2], Lugduni-Batavorum 1873 p. 121) pro tradita voce *διαπέπλευκε*; quae Godofredus Hermann opusc. V 26 sq. coniecit, omni carent probabilitate.

[4] Cf. in Roscheri lex. Stollium s. v. *Κράτος*, Schulzium s. v. *Bia*, Schirmerum s. v. *Lyssa*, Deubnerum s. v. *Personificationen* col. 2113 sq.

Ad Dionysiacas fabulas pertinet etiam *Ξάντριαι*, cuius tragoediae argumentum continetur scholio vetere Aeschyl. Eum. 26 (Dindorf), TGF p. 55: *Νῦν φησιν ἐν Παρνασῷ εἶναι τὰ κατὰ Πενθέα, ἐν δὲ ταῖς Ξαντρίαις ἐν Κιθαιρῶνι* et Photii loco II p. 10 (Naber), fr. 169 N, quocum consentit Suidas s. v. *Ὀκτώπουν*: *Ἐν δὲ ταῖς Αἰσχύλου Ξαντρίαις ἡ Λύσσα ἐπιθειάζουσα ταῖς Βάκχαις φησὶν κτλ.* In Aeschyli igitur Xantriis Bacchae apparuerunt, quas Lyssa ad furorem excitavit, et de Penthei morte in Cithaerone patrata res erat. E quibus quadam cum veri specie concludi potest in Xantriis de Penthei morte actum esse et ipsum nomen Xantriarum derivandum esse a verbo *ξαίνειν* i. e. laniare, quod de eodem Pentheo a Maenadibus laniato Philostratus usurpat (Imag. I 18 Kayser, TGF l. l.).

Quodsi Aristophanes Byzantius in hypothesi Baccharum Euripidis praebet: *Ἡ μυθοποιία κεῖται παρ' Αἰσχύλῳ ἐν Πενθεῖ*, Welcker *Tril.* p. 330 (cf. etiam *Nachtrag*[1] p. 103) Penthei vocem hoc loco pro tota trilogia usurpatam esse probabiliter coniecit, quam e Semela, Bacchis (TGF p. 9), Xantriis compositam esse voluit. Res autem ad Pentheum pertinentes in duabus huius trilogiae fabulis, in Bacchis et Xantriis infuisse idem censuit. Sed etiam Pentheum tragoediam Aeschylus conscripsit, atque plane a vero aberravit Welcker, cum Galenum, qui XVII 1 p. 880 editionis Kuehnianae et Xantrias et Pentheum ut duas tragoedias affert, falso Pentheum tragoediam non trilogiam laudasse existimaret dubiumque esse contenderet, utrum in fabularum catalogo, qui nobis servatus est (cf. supra p. 9)[2] et Pentheum nominat, trilogia an tragoedia significaretur. Nam in catalogo illo solae tragoediae vel fabulae satyricae ac ne una quidem trilogia commemorantur ideoque illic tragoediam Pentheum esse allatam luce clarius est neque habemus, quod falsa in catalogo praeberi censeamus. Quoniam igitur etiam in Xantriis de Pentheo actum fuisse non sine veri specie viri docti concluserunt, verisimile fit Penthei sortem, ut iam Welcker voluit, duabus fabulis ab Aeschylo tractatam esse, sed non Bacchis et Xantriis verum Pentheo et Xantriis,

[1] *Nachtrag zur aeschylischen Trilogie Prometheus, Frankfurt a. M.* 1826.

[2] V. etiam A. Dieterich *Die Zahl der Dramen des Aischylos* Mus. Rhen. XLVIII (1893) 143.

id quod Westphal l. p. 9 l. p. 3 proposuit. Tertiam trilogiae tragoediam Semelen fuisse Westphal et Welcker consentiunt et nobis quoque cum probabilitate sumere licet. Baccharum autem quale fuerit argumentum, plane nescimus. Censendum igitur est et ipsam hanc trilogiam et unam eiusdem fabulam eodem Penthei nomine significatas fuisse, etsi alterum huius usus exemplum non exstat[1]. Haec si sumimus, in Pentheo et in Xantriis Aeschylus ea tractavit, quae Euripides in unam Baccharum tragoediam contraxit. In tali autem argumento certe ipse Dionysus agens in scenam prodiit, quem etiam in Edonis, ut statim videbimus, Aeschylus in conspectum dedit. Tum in Xantriis Lyssam apparuisse iam commemoravimus, quam ut Euripidis Lyssam in Hercule ἀπὸ μηχανῆς devolasse voluit G. Haupt[2]. Hoc autem refutavit Reisch[3], cum iam Aeschylum deos per machinam deduxisse demonstrari non possit[4]. Sed etiam Reisch erravit, cum hac de re contra certum Photii testimonium, qui etiam versus quosdam Lyssae Aeschyleae servavit, in Xantriis Lyssam apparuisse omnino negaverit; nam et in tecto scenae et in ipsa orchestra illa ab Aeschylo introduci potuit.

Fabulas ad Lycurgum pertinentes in Lycurgia tractavit Aeschylus, quae ex Edonis, Bassaridibus, Neaniscis, Lycurgo satyrico erat composita (schol. Arist. Thesm. 135 Duebner, Aeschyl. fr. 61 N). Agebatur igitur in hac trilogia de fabulis, quas Apollodorus III 34 sq. et Hyginus fab. 132 referunt et iam Homerus novit (*Z* 130 sqq.). Quas quomodo Aeschylus composuerit, Welcker *Nachtr.* p. 103 sqq. et G. Hermann opusc. V 3 sqq. enucleare studuerunt. Edonorum argumenti magna

---

[1] Plane incerta est Welckeri sententia, qui *Tril.* p. 325, *Nachtr.* p. 103 coniecit *τὸ ὑπόμνημα Λυκούργου Αἰσχύλου*, quod Aristarchum scripsisse scholion Theocr. X 18 (Duebner) testatur, Lycurgiae Aeschyli trilogiae (TGF p. 22) commentum fuisse, ita ut hoc loco Lycurgi vox pro Lycurgiae vocabulo adhiberetur. Nihil enim obstat, quin Lycurgi satyrici (TGF p. 40) commentum ab Aristarcho conscriptum illic laudari censeamus, quae fabula etiam in catalogo simplici nomine *Λυκοῦργος* appellatur.

[2] Commentationes archaeologicae in Aeschylum, quae dissertatio inest in Dissertationibus philologicis Halensibus XIII, p. 152.

[3] Doerpfeld-Reisch *Das griechische Theater* p. 219.

[4] Cf. Bethium l. p. 3 l. p. 139.

pars ex Apollodoro aliisque mythographis cognosci potest, sed de singulis dubitare licet. Hac in fabula Bacchus Lycurgi terram intravit, qui novum deum una cum eius comitibus capi et ad se adduci iussit. Captum autem Lycurgus contumeliis est insectatus, quam ad rem alludit Aristophanes in Thesmophoriazusis v. 135, ubi adnotant scholia: *Λέγει δὲ (ὁ Λυκοῦργος) ἐν τοῖς Ἠδωνοῖς πρὸς ληφθέντα Διόνυσον ʽποδαπὸς ὁ γύννις'*. Clare igitur videmus ipsum Liberum in Edonis prodiisse in scenam. Neque vero praeterea quicquam de argumento non modo Edonorum sed etiam totius trilogiae certe scimus; sola coniectura Welcker et dubitanter Hermann opinati sunt Libero capto et a rege irriso finitam esse Edonos tragoediam, tum in Bassaridibus Lycurgum a Dionyso in furorem coniectum mulierem et filium necasse. Sed, cum certiora proferri non possint, quibus, quomodo Dionysus in reliquis trilogiae partibus productus sit, demonstretur, mittamus has fabulas et ad Toxotides transeamus.

Hac in tragoedia mortem Actaeonis tractatam esse recte coniectavit Hermann opusc. VII 344. Notum enim est Actaeonem a Diana, cuius iram excitaverat, in cervum commutatum et a suis ipsius canibus laniatum esse [1], quam ad rem pertinet Aeschyli fr. 244. Fragmento autem 245 ab Aeschylo non modo mortem Actaeonis fuisse tractatam, sed etiam canum nomina allata demonstratur, fr. 241 certe ad Actaeonem spectat, duo alia (242 sq.) optime cum argumento, quo de morte eius agebatur, coniungi possunt [2]. Etiam ipsa vox Toxotidum ad nymphas Dianae significandas est aptissima, quas chori munere functas esse ex ipso titulo conici potest. Saepe enim tragoediae e choro nominabantur velut Trachiniae, Phoenissae, Troades, Choephoroe, Eumenides aliae [3]. Tali autem in fabula ipsa Diana facile in scenam prodire potuit.

Tum ei, qui deos Aeschyleos tractare instituit, neglegen-

---

[1] Apollod. III 30 sq.; Hyg. 180 sq.

[2] Cf. Welckerum in libro, qui inscribitur *Die griechischen Tragödien mit Rücksicht auf den epischen Kyklus geordnet*, *Bonn* 1839—41, I 50.

[3] Etiam in *Σεμέλη ἢ Ὑδροφόροις* e viris illis vel mulieribus aquam apportantibus chorum fuisse compositum facilis est coniectura (cf. supra p. 17 sq., Welkerum *Tril.* p. 329).

dum non est fr. 327 N, quod Aeschyleum esse traditur neque tamen certae fabulae tribuitur:

Πρὶν ἂν σταλαγμοῖς αἵματος χοιροκτόνου
αὐτός σε χράνῃ Ζεὺς καταστάξας χεροῖν.

Agitur his verbis, ut ipse Eustathius, qui ea servavit, testatur, de ritu lustrationis. Hominem igitur quendam a Iove ipso iri expiatum legimus, verum alii cuidam nisi Ixioni hoc contigisse non traditur. Propterea ad Ixionis lustrationem hoc fragmentum eo magis referre licet, quod ipse Aeschylus Eum. 717 sq. eum a Iove lustratum esse refert. Res autem ad Ixionem pertinentes optime Diodorus Siculus IV 69 (Vogel) renuntiat (TGF p. 29). Ille enim, quem, cum Deioneum socerum per dolum necasset, nemo voluit expiare, ab ipso Iove lustratus tam ingratum se praebuit, ut scelesto amore Iunonem persequeretur. Tum Iuppiter nefastum hominem in Orco ad rotam alligavit, quae celerrime torquebatur. Versibus autem, quos modo attuli quosque ex dei alicuius aut vatis oratione aut ex oraculo desumptos esse apparet, certe demonstratur Aeschylum prius illud Ixionis homicidii scelus tractasse. Atque cum specie quadam veri contendere licet eum, qui trilogias conscripserit, alterum scelus poenamque, qua apud inferos impius ille affectus est, non neglexisse. Conici igitur potest in duabus tragoediis trilogiae vinculo conexis duo illa Ixionis scelera infuisse. Nam Aeschylum uni tragoediae duas res diversas inseruisse omni caret veri specie, cum eum in omnibus argumentis simplicem componendi rationem adhibuisse et fabulae adhuc exstantes et veterum testimonia [1] confirment. Altera autem duarum, quas modo commemoravimus, tragoediarum Ixion (TGF p. 29 sq.) fuit, id quod ipso titulo demonstratur, alteram, quae in trilogia priore loco exstabat quaque de morte Deionei agebatur, Perrhaebides (TGF p. 61) fuisse Carolus O. Mueller censuit [2], cui assensi sunt Welcker et Hermann, quorum hic fragmentum, a quo initium disputandi fecimus, Perrhaebidibus tribuit. Certe autem hoc statui non potest, cum ex Perrhaebidum fragmentis nihil hac de re di-

[1] Cf. vitam Aeschyli apud Westerm. Biogr. p. 118, 27 sqq.
[2] *Göttingische gelehrte Anzeigen* 1827 p. 670 sq.

scamus, etsi argumento, quod Mueller proposuit, illa non contradicunt. In ea autem tragoedia, qua de scelere Ixionis in Iunonem commisso agebatur, deos non modo introductos esse sed etiam amplas partes obtinuisse per se patet. Et quoniam consentaneum est Ixionem artissima familiaritate deorum usum esse, Prometheis fortasse similior fuit eius tragoedia quam Eumenidibus. Dolendum autem est, quod, quomodo Aeschylus hanc fabulam tractaverit, nescimus; neque tamen verisimile est pium illum poetam, qualem in Eumenidibus habemus, hac fabula usum non esse, ut maiestatem, clementiam, indulgentiam deorum superbiae hominis scelesti data opera opponeret, et, quomodo semper aliquando impia scelera iusta poena di ulciscerentur, demonstraret. Talis enim fabulae argumento religionem et verecundiam dis debitam celebrari opus erat, quam ob rem Ixione et Eumenidibus hoc idem demonstrari videtur, quo artius dei cum argumento cohaereant, eo magis tragoediam religione imbui.

Num etiam in antecedenti fabula, quam, ut iam vidimus, Perrhaebides esse voluit C. O. Mueller, dei apparuerint, certe nobis coniectare non licet. Sed potuit deus aliquis in fine introduci, qui Iovem Ixioni lustrationem esse paraturam renuntiaret, cui etiam versus *πρὶν ἂν σταλαγμοῖς κτλ.* tribuendi essent. Tum in hac tragoedia deus ille in fine apparuisset, quem *θεὸν ἀπὸ μηχανῆς* appellare consuevimus. Potuerunt autem in oraculo aut in vatis alicuius verbis illa exstare, quod si factum est, oraculo vel vatis oratione non minus deorum verba praebita sunt, quam si deus aliquis ea protulit. Sed etiam cum hac fabula sacratos ritus, quos ipsi dei instituerunt, habemus coniunctos, etsi qua ratione apud Aeschylum instituti vel allati sint, nescimus. Iovem enim ad Ixionem expiandum primas lustrationes condidisse ipse Aeschylus tradit (*πρωτοκτόνοισι προστροπαῖς Ἰξίονος* Eum. 718), quam ad rem etiam fragmentum, quod attuli, pertinet.

Etiam in iis tragoediis, quae S i s y p h i fabulas spectant, deos introductos esse verisimile est, cum a Iove Sisyphus condemnatus sit, ut lapidem apud inferos volveret (Apollod. I 85, schol. Il. A VI 153 Dindorf). Damnatur autem, quod Asopo deo filiam a Iove raptam esse renuntiavit. Duas Sisyphos

Aeschylum scripsisse scimus (TGF p. 74 sq.), Sisyphum *Πετροκυλιστήν* et Sisyphum *Δραπέτην*, e quibus *Δραπέτην* fabulam satyricam fuisse fragmentorum sermone demonstratur[1]. Itaque postea de hac fabula agendum erit, cum de satyricis fabulis disseremus. *Πετροκυλιστῇ* autem, quale fuerit argumentum, certe enucleari non potest, nam varia de hac re conicere licet sed plane incerta.

In Danaidibus Venerem esse introductam Athenaeus tradit, cum XIII p. 600 B, fr. 44 N praebeat: *Καὶ ὁ σεμνότατος δ' Αἰσχύλος ἐν ταῖς Δαναΐσιν αὐτὴν παράγει τὴν Ἀφροδίτην λέγουσαν·*

ἐρᾷ μὲν ἁγνὸς οὐρανὸς τρῶσαι χθόνα,
ἔρως δὲ γαῖαν λαμβάνει γάμου τυχεῖν,
ὄμβρος δ' ἀπ' εὐνατῆρος οὐρανοῦ πεσὼν
ἔδευσε γαῖαν· ἣ δὲ τίκτεται βροτοῖς
μήλων τε βοσκὰς καὶ βίον Δημήτριον
δένδρων ὀπώρα δ' ἐκ νοτίζοντος γάνους
τέλειός ἐστι. τῶνδ' ἐγὼ παραίτιος.

Venus igitur sanctam amoris potentiam praedicans in Danaidibus erat introducta, quae quo loco aut quibus de causis apparuerit, non prius dici potest quam totum tragoediae argumentum inspeximus. Ipso autem titulo demonstratur de Danaidum fabula in illa tragoedia actum esse, quae non modo a mythographis (Apollod. II 12—24) sed etiam ab ipso Aeschylo traditur Prom. 853 sqq. Hac ex fabula, qua in tractanda Aeschylus carmen epicum, quod inscribitur Danais, secutus esse videtur[2], etiam Supplicum argumentum est desumptum, quam tragoediam eidem trilogiae atque Danaides tributam fuisse pro certo haberi potest[3].

---

[1] Cf. fr. 225 *σκάφη*, 226 *κατιλλώψας*, 227.

[2] Kinkel Epicorum Graecorum Fragmenta, Lipsiae 1871 p. 78. Welcker *Tril.* p. 390. N. Wecklein *Sitzungsber. der Münchener Akad., philos.-philol. u. hist. Klasse* 1893 II 393 sqq.

[3] Primus hoc vidit A. W. v. Schlegel *Über dramatische Kunst und Litteratur, Heidelberg* 1817 *Bd* I 158, qui trilogiam ex Aegyptiis (TGF p. 4), Supplicibus, Danaidibus compositam esse voluit, quam sententiam probavit Welcker *Tril.* p. 390 sqq. Rectius autem Hermann opusc. VIII 480 sqq. Supplices, *Θαλαμοποιούς* (TGF p. 26), Danaides trilogiae vinculo coniunxit.

Danaïdes, ut nuptias filiorum Aegypti patrui evitent, ex Aegypto egressae in Argos perveniunt. Ibi autem Danaus, quamquam Pelasgus, Argivorum rex, fugientes ab Aegyptiis persequentibus defendit, tamen denique filias illis nuptum collocare coactus iis imperat, ut in ipsis nuptiis sponsos trucident. Sola Hypermestra Lynceo sponso parcit, quo e coniugio Argivorum regum stirps exoritur. Haec ex ipso Aeschylo discimus; Apollodorus autem tradit Hypermestram primo a patre in vincula coniectam, tum Lynceo in matrimonium datam esse. Tale quid certe etiam apud Aeschylum exstabat, cum ipsa rei natura postularetur, ut pater ac sorores in illam, quae sponsum non interfecisset, inveherentur.

In Supplicibus, fabula adhuc exstanti, Danaus cum filiis Argos pervenit et a Pelasgo rege atque Argivorum populo auxilium impetrat. Qualis autem fabulae pars in Danaidibus sit tractata[1], ex fragmento 43 N apparet: *Κἄπειτ' ἄνεισι λαμπρὸν ἡλίου φάος, | ἕως ἐγείρω πρευμενεῖς τοὺς νυμφίους | νόμοισι θέντων σὺν κόροις τε καὶ κόραις.* Haec verba Danaum esse locutum, cum explicaret, quomodo Lynceo esse temperatum cognovisset, Welcker et Hermann coniecerunt, neque potest negari verba *πρευμενεῖς τοὺς νυμφίους* optime crudeli ironia a Danao adhiberi potuisse. Sed, etsi certe demonstrari non potest, quisnam illa locutus sit, tamen apparet fragmentum desumptum esse ex oratione alicuius, qui postridie nuptias mane sponsos suscitare se voluisse narravit. Danaidum igitur argumentum res post caedem Aegypti filiorum factas comprehendisse constat. Tum autem nihil aliud hac tragoedia contineri potuit, nisi Hypermestram venia impetrata Lynceo nuptum esse collocatam. Quae cum ita sint, Venus initio fabulae, quae facta sunt, edocere et Hypermestram a Lynceo in matrimonium ductum iri renuntiare potuit, cui orationi verba, quibus amoris potentia collaudatur, inseri potuisse nemo non videt. Sed iure aliquis dubitet, num iam Aeschylus hoc loco rationem posteriorum Euripidis prologorum similem adhibuerit. Immo verisimilius est Venerem apparuisse, ut eam,

---

[1] De argumento huius fabulae egerunt Welcker *Tril.* p. 390 et Hermann opusc. II 319 sqq.

quae amore incitata crudele patris mandatum neglexit, a patris sororumque ultione defenderet et cum eo, cuius amore est inflammata, coniungeret. Magna autem cum probabilitate concludi potest Venerem etiam renuntiasse Lyncei et Hypermestrae coniugio praeclaram Argivorum regum stirpem esse orituram, id quod Prometheus quoque Ioni, e qua Danaidum et Argivorum genera erant procreata, est vaticinatus (cf. supra p. 17). Quod si ita est, *αἴτιον* regum Argivorum rettulit Venus.

Sed quod Aeschylus amoris deam introduxit, quae sublimibus verbis potentiam suam celebrans demonstrat omnia in terra et in caelo amore sanctisque nuptiis procreari et produci, hoc plane ex ludi sacri natura fecit, quippe quo deorum maiestas celebretur. Neque gravioribus laudibus haec efferri potest, quam si ab ipsis deis praedicatur.

Iam ad nonnullas tragoedias accedamus, quibus Troicae res aguntur quarumque argumenta ex epicis carminibus ad illas pertinentibus desumpta sunt. Hoc in numero sunt Myrmidones, Nereides, Phryges, in quibus Aeschylus Iliadem, et Armorum iudicium atque Psychostasia, in quibus, ut statim videbimus, cyclica carmina secutus est.

De Myrmidonibus, quibus Patrocli mortem esse tractatam luculenter docent fragmenta, disputaverunt Hermann opusc. V 136 sqq. et Welcker *Tril.* p. 415 sqq.[1], qui in plurimis rebus consentiunt ita tamen, ut Hermann complura multo rectius explicaverit. Hic iure Thetidem quoque in Myrmidonum fine introduxisse videtur. Achilles enim, postquam amicum mortuum magnis cum lamentationibus deflevit (fr. 135. 136. 138 N), vivacissime exclamat *ὅπλων, ὅπλων δεῖ* (fr. 140 N), cum arma, quae Patroclo mutua dedit, Hector ceperit, qua in re Aeschylum Homero assensum esse (*Π* 64 sqq., 130 sqq., *P* 125) hoc ipso fragmento demonstratur. Veri dissimillimum autem est, quod Welcker vocibus illis exclamatis statim tragoediam finitam esse censuit, cum omnibus spectatoribus esset notissimum tum Thetidem apparuisse, quae filium consolata nova

[1] Praeterea conferendus est N. Wecklein, qui denuo de Myrmidonibus Nereidibus Phrygibus egit (*Sitzungsber. d. Münchener Akad., philos.-philol. u. hist. Klasse* 1891 p. 327 sqq.).

arma a Vulcano se esse allaturam polliceretur. Neque ulla iusta causa proferri potest, qua commotus Aeschylus eam non introduxerit sed, id quod omni caret probabilitate, neminem omnino Achilli respondentem fecerit.

Myrmidones autem secuta videtur esse Nereides fabula, quam in sententiam Welcker, Hermann alii ierunt. Neque tamen multa de eius argumento proferri possunt, cum paucissima exstent fragmenta. Titulo autem docemur Nereides hac in fabula apparuisse, quas chori munere functas esse et eo verisimile fit, quod saepius e choro tragoediis tituli indebantur (cf. supra p. 21), et quod Aeschylus praeter Nereidum catervam vix aliam chori introduxit. Tum fr. 150N, quod Nereidibus in scenam procedentibus tribuendum est, anapaesticum rythmum praebet, quo saepius Aeschylei chori in parodis utuntur[1].

Nereidum autem chorum arma Achillis attulisse Welcker et Hermann consentiunt vetere anaglypho innisi, in quo illae arma apportantes effinguntur[2]. Huic sententiae graviter contradixit Wecklein l. l. p. 352sq., cum fieri posse negaret, ut Nereidibus, non Thetidi, quae a Vulcano arma accepisset, illud officium tribueretur. Sed ipse Wecklein confitetur iure quodam ex Hygino (fab. 106) et Plauto (Epid. 36) conici posse in Enni fabula, quae inscribebatur Hectoris lutra[3], arma illa a Nereidibus esse allata. Ennius autem, sive hanc tragoediam, ut Ribbeckio videbatur[4], secundum Aeschyli Myrmidones, Nereides, Hectoris lytra, sive, ut Vahlen censuit[5], secundum Homerum, ita tamen, ut etiam Aeschyli illa dramata noverit, confecit, vix id, quod de Nereidibus videtur praebuisse, ipse sibi finxit, sed potius ex Graeco aliquo poeta, quo hac in

[1] Cf. parodos Persarum, Supplicum, Agamemnonis.

[2] De Nereidibus, quae arma Achillis portantes in imaginibus effictae sunt, cf. Baumeisterum I 732 sqq. et Weizsaeckerum in Roscheri lex. III 222 sqq. Apud Homerum sola Thetis arma a Vulcano affert (cf. Σ 139 sqq., 369 sqq., Τ 1 sqq.), sed iam in Cypseli arca ex Pausaniae testimonio (V 19, 8) Nereides eam, cum a Vulcano arma acciperet, comitabantur.

[3] Ribbeck TRF[3] p. 37 sqq.; Vahlen, Ennianae poeseos reliquiae, Lipsiae 1903 p. 144 sqq.

[4] *Die römische Tragödie, Leipzig* 1875 p. 126.

[5] Vahlen l. l. p. CCVII.

fabula conscribenda usus est, assumpsit. Hunc poetam, cum ab Homero illud alienum sit, Aeschylum fuisse facilis est coniectura.

Causas autem, quibus Wecklein demonstrare vult apud Aeschylum Nereides arma afferre non potuisse, tam leves sunt, ut nihil omnino iis ostendatur. Immo cum in Nereidum fabula illae adveniant (fr. 150 N):

δελφινοφόρον πεδίον πόντου
διαμειψάμεναι,

quocum consentiens Hyginus fab. 106 eas *per mare* arma afferentes facit, nonne facile conici potest ex Olympo progressas per mare Aegeum in Troadem Nereides transisse, nisi quis eas ex alia quadam Vulcani officina trans mare sita velut Lemno[1] venisse censet?

Una autem cum Nereidibus certe etiam Thetis apud Aeschylum prodiit. Reliquum vero fabulae argumentum dubium est, praeterquam quod magna cum veri specie Hermann censuit de Hectoris morte actum esse, cum Achilles armis acceptis ad pugnam proficisceretur, Nereidum chorus apud tentoria remaneret, dum Hectore necato Achilles victor rediret. Praeterea fortasse ante ipsam pugnam Agamemno Achilli reconciliatus est, id quod Wecklein l. l. p. 358 coniecit.

Quodsi Hermanni sententiae nos addicemus, Aeschylum in compluribus rebus ab Homero discessisse nobis censendum est. Nam in Iliade Nereides cum Thetide ad Achillem consolandum profectae (*Σ* 65 sqq.) paulo post rursus in mare dimittuntur (*Σ* 138 sqq.), atque sola Thetis filio Vulcania arma affert (*Τ* 1 sqq.).

Tertia trilogiae fabula *Φρύγες ἢ Ἕκτορος λύτρα* videtur fuisse, cuius argumentum quale fuerit, ipso titulo iisque locis, quos Nauck TGF p. 84 collegit, clare demonstratur. Ab ipso fabulae initio deus apparuit, cum in Aeschyli vita (Westermann Biogr. p. 119, 35, TGF p. 50) legamus: *Ἐν τοῖς Ἕκτορος λύτροις Ἀχιλλεὺς ὁμοίως ἐγκεκαλυμμένος οὐ φθέγγεται πλὴν ἐν ἀρχαῖς ὀλίγα πρὸς Ἑρμῆν ἀμοιβαῖα.* Mercurium autem eadem ratione atque in Iliade Priami comitem esse adhibitum ab Aeschylo, praeterquam quod apud Homerum *Ω* 468 sq. ante

[1] De Lemno Vulcani officina cf. Stollium in Roscheri lex. I 2071.

Achillis tentorium abeat, in Phrygibus Priami adventum Achilli renuntiet, Welcker contendit *Tril.* p. 424 sq. Quo reiecto Hermann opusc. V 157 sq. Mercurium apud Aeschylum Achilli imperasse iudicat, ne vim inferat seni sed Hectoris corpus reddat, quo munere in Iliade Thetis fungitur *Ω* 64 sqq. Melius autem mihi videtur duas virorum doctorum sententias eo coniungere, ut censeamus Mercurium et Priami adventum renuntiasse vel, ut Weckleinio l. l. p. 358 sqq. videtur, ipsum Priamum cum comitibus in tentorium duxisse et Iovis iussu verba illa, de quibus Hermann cogitavit, edixisse. Neque enim habemus, cur in Phrygibus Priamum non a Mercurio ad Achaeos deductum esse censeamus, et si apud Aeschylum deus ille, cum comitis munere perfunctus esset, non ut apud Homerum discessit sed cum ipso Achille verba fecit, vix de certa deorum voluntate tacere potuit.

Has in tragoedias ad epicum exemplar compositas etiam dei ex epicis carminibus translati sunt: Thetidem, Nereides, Mercurium inde assumpsit Aeschylus, etsi, ut modo demonstravimus, cum in Phrygibus tum in Nereidibus ipsas res paulo aliter atque Homerus disposuisse videtur.

Thetis in Armorum iudicio quoque apparuit, cum in scholio Arist. Acharn. 883, fr. 174 N legamus: *Ὁ στίχος ἀπὸ δράματος Αἰσχύλου ὅπλων κρίσεως ἐπιγραφομένου, ἐν ᾧ ἐπικαλεῖται τὰς Νηρηίδας τις ἐξελθούσας κρῖναι πρὸς τὴν Θέτιν λέγων· δέσποινα πεντήκοντα Νηρήδων κορᾶν.* Hac ex fabula etiam versus, quos Plato de re publ. II p. 383 B, fr. 350 N servavit quibusque Thetis filium ab Apolline, qui ipse nuptiis suis interfuisset carminibusque cenantes delectasset, necatum esse queritur, desumptos esse Ernestum quendam Schneider secutus Hermann fortasse recte contendit (opusc. VII 364)[1].

---

[1] Contradixit huic sententiae A. Baumstark *Die zweite Achilleustrilogie des Aischylos* Philolog. *N. F.* IX (1896) 277 sqq., cum locum, de quo agitur, ex illa tragoedia desumptum esse censeret, quam cum Psychostasia et Memnone trilogiae vinculo coniunctam quaque de Achillis morte actum esse iudicat. Hac de fabula ne unum quidem veterum testimonium exstat, sed solae recentium philologorum velut Hermanni (opusc. VII 347, 356 sqq.) et ipsius Baumstarkii coniecturae; tamen facillime titulus fabulae, quem *Αηίτιδας* fuisse Baumstark conatur demonstrare, in quinta catalogi Medicei columna

Thetidem autem Achille mortuo iam in Aethiopide, carmine cyclico, castra Achaeorum intrasse filiumque deplorasse Procli argumento (Kinkel ep. gr. fr. p. 34) demonstratur. Apud hunc, postquam exposita sunt, quae modo commemoravi, legimus: *Καὶ μετὰ ταῦτα ἐκ τῆς πυρᾶς ἡ Θέτις ἀναρπάσασα τὸν παῖδα εἰς τὴν Λευκὴν νῆσον διακομίζει. οἱ δὲ Ἀχαιοὶ τὸν τάφον χώσαντες ἀγῶνα τιθέασι, καὶ περὶ τῶν Ἀχιλλέως ὅπλων Ὀδυσσεῖ καὶ Αἴαντι στάσις ἐμπίπτει.* Quo ex loco apparet in Aethiopide iam ante ludos funebres armorumque iudicium Thetidem, cum filium e rogo eripuisset, abisse, quam ipsi iudicio apud Aeschylum interfuisse fragmento 174, quod attuli, docemur. Haec autem Aeschyli eiusque, qui Aethiopidem conscripsit, dissensio facillime explicatur, si tragoediae argumentum non ex Aethiopide, sed ex parva Iliade desumptum esse censemus, cuius initio idem iudicium cantatum erat (Kinkel l. l. p. 36). Itaque optimo iure Nauckio assentiri licet, qui TGF p. 57, quod Aristoteles in arte poetica 23 p. 1459 b secundum parvam Iliadem inter alias tragoedias *ὅπλων κρίσιν* confectam esse testatur, hoc de Aeschylea fabula dictum esse iudicat, praesertim cum alterius *ὅπλων κρίσεως* vestigia in tragicorum Graecorum reliquiis non exstent. Eadem autem rerum dispositio, quam apud Aeschylum invenimus, Iliadis quoque parvae auctori eo magis tribui potest, quod eam veteribus poetis epicis ignotam non fuisse Odysseae carmen docet. In hac enim Thetis *ω* 85 sqq. in filii honorem ludos funebres edit et *λ* 544 sqq. Ulixis et Aiacis discordiae oriuntur, postquam ipsa Thetis Achillis arma Achaeis praemia proposuit[1]. Secundum

---

post quartae columnae vocem *Λήμνιοι* intercidere potuit (cf. de hoc catalogo A. Dieterich l. supra p. 19 l.). Sane quod contendit Baumstark illa Thetidis verba, si Armorum iudicio tribuantur, prologo esse inserenda, a prologo autem verborum *τὸ πάθος* abhorrere, id iusto caret fundamento. Nam Thetis haec in primo actu apud Achaeos proferre potuit, quo loco cur acerrimis verbis ea uti non potuerit, intellegere nequeo. Itaque Baumstarkio non contigit, ut falsam esse Hermanni sententiam demonstraret, sed cum haec quoque argumentis plane certis firmari non possit, concedendum est, si quidem Aeschylus tragoediam de Achillis morte conscripsit, fieri potuisse, ut in huius quoque fabulae exodo Thetidis illa querimonia inesset.

[1] Eandem atque Aeschylus dispositionem praebet etiam Quintus Smyrnaeus, qui in Posthomericis suis ea, quae in veteribus carminibus

epicum igitur et, ut magna cum veri specie iudicare licet, Iliadis parvae exemplum Aeschylus Thetidem in Armorum iudicio adhibuit.

Psychostasiam autem fabulam inde esse appellatam, quod in ea Achillis Memnonisque animae pensitabantur, aliquot locis, quos Nauck TGF p. 88 sq. collegit, demonstratur. Quorum praecipuos nunc afferamus. Pollux IV 130 (Bekker) praebet: *Ἀπὸ δὲ τοῦ θεολογείου ὄντος ὑπὲρ τὴν σκηνὴν ἐν ὕψει ἐπιφαίνονται θεοί, ὡς ὁ Ζεὺς καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἐν Ψυχοστασίᾳ.* Plutarchus de aud. poet. c. 2 p. 17 A Aeschyli tragoediam comparans cum Iliadis psychostasia X 210—213, ubi Iuppiter Hectoris et Achillis sortes pensitat, haec profert: *Ἐπὶ τοῦ Διὸς εἰρηκότος Ὁμήρου* — sequuntur Iliadis illi versus — *τραγῳδίαν ὁ Αἰσχύλος ὅλην τῷ μύθῳ περιέθηκεν ἐπιγράψας Ψυχοστασίαν καὶ παραστήσας ταῖς πλάστιγξι τοῦ Διὸς ἔνθεν μὲν τὴν Θέτιν, ἔνθεν δὲ τὴν Ἠώ, δεομένας ὑπὲρ τῶν υἱέων μαχομένων.* Iuppiter igitur eadem ratione, qua apud Homerum Achillis et Hectoris sortes ponderat, ab Aeschylo in Psychostasia Achillis et Memnonis animas pensitans erat introductus. In Aethiopide autem, in qua de Achillis Memnonisque pugna agebatur (Kinkel l. l. p. 33) quoque carmine in rebus ad hanc pugnam pertinentibus Aeschylum usum esse per se intellegitur, non ut apud Homerum Iuppiter sed Mercurius animas heroum ponderavit, id quod magna cum veri specie Carolus Robert demonstravit[1]. Aeschylus igitur ipsam psychostasiam in

---

cyclicis de rebus apud Troiam post Iliadis finem gestis tradebantur, denuo cecinit. Neque tamen ex hoc poeta de Iliadis parvae vel omnino de cyclicorum carminum argumentis quicquam certi conicere licet. Eum enim in opere suo conscribendo iam non ipsis cyclicis carminibus sed praecipue Homero et enchiridio quodam mythographico, in quo similiter atque in Apollodori bibliotheca res Troicae breviter erant enarratae, usum esse, alia autem ex recentioribus poetis velut ipsis tragicis et Alexandrinis eorumque et Homeri scholiis desumpsisse, alia ex ipsius arbitrio commutasse nunc inter plurimos viros doctos videtur constare. Conferendi sunt hac de re A. Koechly in Quinti editione maiore, Lipsiae 1850 p. X sqq., F. Kehmptzow, de Quinti Smyrnaei fontibus ac mythopoeia dissert. Kiliae 1891, Ferd. Noack, qui in ephemeride, quae vocatur *Göttingische gelehrte Anzeigen*, 1892 p. 769 sqq. de dissertatione, quam modo commemoravi, rettulit, Baumstark l. supra p. 29 l. p. 282 sqq.

[1] *Bild und Lied, Philol. Untersuchungen* V (1881) 143 sqq.

Aethiopide invenit, sed in partibus deorum disponendis Homerum secutus Iovi non Mercurio libram tribuit, ita ut clare videamus ad epicum exemplum in Psychostasia deos Aeschylum adhibuisse, id quod etiam veteres non effugit[1], eo autem more, ut Iliadem cum Aethiopide contaminaret.

Iam si quaerimus, qua ratione illi dei apparuerint, haec quaestio absolvi non potest, nisi totum fabulae argumentum quale fuerit, diiudicamus. Qua in re Welcker *Tril.* p. 430 sqq. et Hermann opusc. VII 343 sqq. consentientes censuerunt hac in tragoedia non modo ipsam psychostasiam sed etiam Achillis Memnonisque monomachiam huiusque herois mortem infuisse. Baumstark autem l. supra p. 29 l. p. 289 sqq. fuse demonstrare studet solam psychostasiam in Ida monte factam hoc in dramate tractatam esse atque ipsius fabulae partes per solos deos: Iovem et fortasse Minervam, Auroram, Thetidem, chorumque Atlantidum, quem ipse sibi finxit Baumstark, esse actas. Memnonis autem interitum in alia fabula, in Memnone (TGF p. 41 sq.) infuisse, qua in tragoedia de Antilochi morte actum esse Hermann opusc. VII 347 censuit, cum quod Welcker *Tril.* p. 435 sq. Psychostasiam et Memnonem eandem fabulam fuisse voluit, hoc falsum esse recte cognosceret.

Praecipue Baumstark, ut cetera eius argumenta, quae dicuntur, quibus autem nihil demonstratur, mittamus, illo Plutarchi loco nititur, quem supra p. 31 attuli quoque legimus Aeschylum *ὅλην τραγῳδίαν τῷ μύϑῳ* i. e. rei, quam Homerici illi versus spectant, scilicet psychostasiae circumdedisse. Verba autem *ὅλην τραγῳδίαν* ita esse interpretanda Baumstark iudicat, ut tota hac fabula nihil aliud nisi solam psychostasiam comprehensam fuisse intellegamus. Sed hunc sensum Plutarchi verbis de suo ille imputat, nam si legimus 'eis, quae Homerus paucis versibus illis absolvit, Aeschylus totam tragoediam circumdedit, ita ut ipsam fabulam Psychostasian appellaret', inde minime sequitur, ut in tota illa tragoedia ipsa psychostasia nullis aliis rebus circumdata fuerit, quibus additis argumentum tragoediae sufficiens efficeretur. Summum igitur Baumstarkii argumentum nullum est, atque tota illius

[1] Cf. locum, quem attuli, Plutarchi; Eust. in Iliadis comm. p. 1266, 37 ed. Rom.; schol. *A* Il. *Θ* 70 (Dindorf).

coniectura eo plane refutari mihi videtur, quod ex Pollucis testimonio (l. supra p. 31 l.) dei in Psychostasia *ἀπὸ τοῦ θεολογείου ὄντος ὑπὲρ τὴν σκηνὴν ἐν ὕψει* apparuerunt. In fabula enim, quae ut Baumstarkii Psychostasia per solos deos agitur, ita ut homines omnino non prodeant atque histriones chorusque divina natura sint praediti, hi dei non *ἀπὸ τοῦ θεολογείου* sed in ipsa scena i. e. Aeschyli temporibus in orchestra[1] apparent velut dei in Prometheis prodeuntes[2]. Sed *ἀπὸ τοῦ θεολογείου* dei in iis fabulis producuntur, in quibus ab hominibus in ipsa scena vel orchestra agentibus debent secerni. Qua tamen de causa in ea Psychostasia, quam Baumstark Aeschylo imputare conatur, in ceteris argumenti partibus Thetis, Aurora, Minerva chorusque divinus in orchestra, in ipso autem animas ponderando Iuppiter, Thetis, Aurora in *θεολογείῳ* appareant, omnino intellegi non potest, praesertim cum ceterae illae partes tragoediae eodem loco agantur atque psychostasia: in ea scilicet Idae montis regione, in qua Iuppiter moratur, quem Aurora et Thetis, ut pro filiis suis eius gratiam implorent, conveniunt.

Quae cum ita sint, elucet in Psychostasia Aeschyli humanas res in orchestra esse actas, deos autem, ut ab hominibus secernerentur, supra orchestram in *θεολογείῳ* i. e. Aeschyli aetate fortasse in pulpito quodam vel in tecto scenae[3] apparuisse. Sed si humanae quoque res hac in fabula inerant, Memnonis Achillisque pugnam Memnonisque mortem esse tractatas per se intellegitur, ita ut Baumstarkii sententia prorsus reiecta Welcker et Hermannus nobis sequendi sint.

Ea autem de causa, ut facile licet cognoscere, Aeschylus

---

[1] Doerpfeld-Reisch l. supra p. 2 l. p. 176sqq. 218sq.

[2] Cf. Prometheum Vinctum, quae fabula adhuc exstat, et locum *ἐκ τῆς μουσικῆς ἱστορίας* desumptum, quem supra p. 12 attuli quoque de Prometheis legimus: *Ἔστι τὰ ἀπὸ τῆς σκηνῆς καὶ τῆς ὀρχήστρας θεῖα πάντα πρόσωπα.* Hoc loco *τὰ ἀπὸ τῆς σκηνῆς πρόσωπα* histriones sunt, *weil sie in der Skene wohnend gedacht sind, aus der Skene hinaustreten und von dort her sprechen* (Doerpfeld-Reisch l. l. p. 284). Itaque haec *πρόσωπα* non magis super orchestram elata sunt quam *τὰ ἀπὸ τῆς ὀρχήστρας πρόσωπα.*

[3] Pollux, cum de *θεολογείῳ* verba faciat, fortasse de posteriorum temporum aedificio scenico cogitat, in quo dis certus locus, quo prodirent, erat tributus (cf. Doerpfeld-Reisch l. l. p. 218sq.).

in Psychostasia Iovem ceterosque deos non ut Minervam et Apollinem in Eumenidibus ad ipsos homines fecit descendentes sed procul ab hominibus *ἐν ὕψει* introduxit, quod psychostasiam epico exemplo usus in Olympo[1] vel in Ida, certe loco aliquo superiore, ex quo dei sicut apud Homerum hominum proelia spectabant, factam esse voluit. Atque Welcker quidem *Tril.* p. 434 putabat eodem more, qui in vasis pictis adhibetur, uno tempore Aeschylum in orchestra Achillem et Memnonem pugnantes, in pulpito Iovem libram manibus tenentem et Thetidem Auroramque praebuisse, quae in tragoedia gestibus non verbis supplicassent. Recte autem Hermann opusc. VII 351 sqq. Welckeri sententiae opposuit neque ullo testimonio confirmari Aeschylum pugnantes in scenam produxisse neque omnino credibile esse uno eodemque tempore oculos animosque spectantium in duas res et loco et genere diversas a poeta esse intentos. Propterea verisimile est psychostasiam, cum omnes de scena in proelium discessissent vel solus chorus remansisset, spectatoribus esse propositam, pugnam ipsam postea nuntiatam.

Sed etiam alio Psychostasiae loco deus videtur apparuisse, cum Pollux iis, quae antea p. 31 exscripsi, addat: *Ἡ δὲ γέρανος μηχάνημά ἐστιν ἐκ μετεώρου καταφερόμενον ἐφ' ἁρπαγῇ σώματος, ᾧ κέχρηται Ἠὼς ἁρπάζουσα τὸ σῶμα τοῦ Μέμνονος.* Haec tam arte cum antecedentibus cohaerent, ut, praesertim cum de eodem Memnone res sit, dubium non videatur, quin etiam Aurora filium rapiens e Psychostasia Aeschyli sit desumpta. In Aethiopidis argumento nihil aliud legimus nisi Iove probante Auroram filio immortalitatem donasse (Kinkel l. p. 24 l. p. 33), sed Aeschylus, etiam cum illam filium auferentem introduceret, exemplum epicum secutus est, si non Aurorae at tamen Thetidis, a qua filium e flammis ereptum in Leucam insulam esse traductum Aethiopidis auctor narravit (cf. supra p. 30). Quomodo autem Aeschylus hoc loco introduxerit Auroram, incertum est, cum iure viri docti dubitaverint, num machinas tam artificiosas iam ille adhibuerit, ut

[1] In Olympo Iuppiter Hectoris Achillisque sortes apud Homerum pensitat, cf. X 165 sqq., praecipue X 187.

deam per aerem devolantem spectantibus demonstraret atque Pollux, cum de *γερἁνῳ* illo loquatur, machinam spectare possit, quae posteris tantum temporibus in fabula illa Aeschylea adhibebatur, Aeschylo autem ipsi erat ignota[1].

Quodsi quis has tragoedias, quibus de Troicis rebus agitur, cum illis comparabit, quas antea perlustravimus, non eandem utrisque indolem esse cognoscet. Priores enim tragoediae Danaidibus, de quibus statim loquemur, exceptis artissime cum religione cohaerent et religioni inserviunt, cum in iis aut cultus ritusque instituantur aut de factis deorum agatur aut, quomodo dei sceleratos homines ulciscantur, demonstretur. In tragoediis alterius generis facta sortesque heroum celebrantur. Neque tamen plane ad hoc neque ad illud genus pertinent Danaides, cum haec fabula ut heroum sortes contineat ita Venere, quae gravissime et religiosissime amoris sanctitatem praedicat, introducta etiam cum religione coniungatur.

Quod prioris generis tragoedias attinet, Prometheorum argumenta Aeschylus videtur desumpsisse ex carmine quodam epico, quod more Titanomachiae, quae dicitur cyclica[2], vel Theogoniae Hesiodi compositum res ad Prometheum pertinentes continebat. Ceterarum prioris generis fabularum argumenta, quamvis interdum etiam apud epicos commemorata esse possint, velut Homerus in Iliade VI 130 sqq. de Lycurgo verba facit, tamen fusius in carminibus epicis tradita esse nescimus. Qua de causa concludendum est his in fabulis, quibus deorum potentia et maiestas praedicantur, Aeschylum hymnos sacros Homericorum, qui dicuntur, hymnorum similes secutum esse, quibus deorum facta canebantur. Sic, ut exemplum afferam, septimo hymno Homerico, quomodo Liber piratas Tyrrhenos ultus sit, enarratur eodem modo, quo Aeschylus poenas, quibus Lycurgus et Pentheus ab eodem Dionyso affecti sunt, in tragoediis proposuit. Praeterea autem ex fabulis, quae vulgo aut ab sacerdotibus templorum de dis tradebantur neque tamen iam in hymnos transierunt, tragoediarum ad deorum facinora pertinentium argumenta Aeschylus desumere potuit.

---

[1] Cf. Doerpfeld-Reisch *Griech. Theater* p. 219.

[2] Kinkel l. p. 24 l. p. 5 sqq.

Alterius generis tragoediarum et Danaidum argumenta ex carminibus heroicis desumpta esse iam vidimus.

Dei, quos in prioris generis tragoediis invenimus adhibitos, sicut totae huius speciei tragoediae religioni inserviunt, cum homines divina maiestate et potentia demonstratis ad pietatem erga deos excitent, a sceleribus deterreant, cultus ritus mores instituant, nomina deorum voluntate indita vaticinantes explicent.

Hac a ratione deos adhibendi satis ea differt, quam carminum heroicorum auctores sequuntur quamque praecipue ex Homeri Quintique Smyrnaei operibus cognoscimus. Quintus enim, etsi praeter Homerum recentiores quoque poetas aliosque fontes secutus est (cf. supra p. 30 sq.), tamen totum saltem veteris epici carminis colorem plerumque servavit, id quod praecipue Koechly in Quinti editione p. XXVI sq. vidit. His igitur in carminibus dei non rebus ad religionem pertinentibus consulere neque hominum moribus ad melius deducendis curare solent, sed ut ipsi homines suis quisque rebus providere: eos, quibus favent, adiuvant, quos odio persequuntur, impediunt, quae in animo habent, omni modo perficere conantur, agunt denique, quasi homines essent divinis viribus praediti. Atque uno tantum loco in epico quodam carmine deum de cultu aliquo instituendo verba facientem inveni, cum apud Quintum Smyrnaeum III 766 sqq. Achille mortuo Neptunus effecturum se esse profiteatur, ut ille divinis honoribus celebretur. Neque tamen hoc affertur, ut animi audientium ad religionem convertantur, sed ea sola de causa, quod Neptunus Thetidem filii morte graviter afflictam consolari studet. Fortasse autem etiam haec cultus condendi commemoratio, quamvis epicae rationi aptata sit, non ad veteris cuiusdam epici exemplum confecta, sed e tragoedia quadam ipsius Aeschyli desumpta est[1].

Sed non solum agendi verum etiam loquendi ratio, qua heroicorum carminum di utuntur, diversa est ab indole illis deis Aeschyleis propria. In illis enim carminibus di non aliter

---

[1] Baumstark l. supra p. 29 l. p. 287 et 302 demonstrare conatur ex tragoedia illa Aeschylea, qua de Achillis morte actum esse vult, a Quinto Neptuni Thetidisque colloquium esse assumptum. Atque Quintum tragoediis Aeschyli Troicis usum esse mox videbimus.

loquuntur atque ipsi homines, id quod quovis exemplo adhibito facile videbis. In tragoediis autem prioris illius generis deorum sermo multo sublimior et sanctior est, ita ut nullo heroicorum carminum loco deum sis inventurus eo more verba facientem, quo Minerva in Areopago instituendo, Venus in amore praedicando utitur.

Quodsi et agendo et loquendo dei tragoediarum prioris generis differunt a deorum in carminibus heroicis apparentium more, sequitur, ut Aeschylus in deis illis adhibendis exemplo illorum poematum usus non sit. Facile autem videmus hanc deos introducendi rationem cum religione cohaerentem et religioni inservientem ea de causa in tragoediis esse adhibitam, quod ipsa tragoedia sacer ludus erat, quippe quae ex hymnis in honorem Liberi patris cantatis exorta ut cultus pars ageretur. Hoc in ludo sacro, quo deorum gloria celebrabatur, si quis deus in scenam producebatur, ex ipsa ludi natura de rebus religiosis verba fecit et ea sermonis sublimitate usus est, quae deum ab hominibus cultum decebat. Atque iam antea p. 8 vidimus non modo vim atque maiestatem deorum et in hymnis et in tragoediis celebratas esse sed etiam ea, quae dis auctoribus inter homines instituta erant. Ergo *αἴτια* illa ex ipsa ludi sacri indole cum deorum introductione cohaerent, atque eadem allata invenimus in carminibus epicis res divinas continentibus velut in Theogonia Hesiodi[1] et in hymnis Homericis (cf. supra p. 8), eademque certe etiam in fabulis illis sacris a populo et a sacerdotibus traditis inerant, velut Euripides quoque in Iphigenia Taurica *αἴτιον* cultus Dianae Brauroniae e fabulis videtur desumpsisse, quae a sacerdotibus illius deae tradebantur[2]. *Αἴτια* igitur in iis ipsis fontibus occurrunt, quos Aeschylum in componendis prioris generis tragoediis secutum esse suspicabamur. Quod autem heroica carmina attinet, apud Homerum uno tantum loco, quantum memini, Il. VI 201 sq. *αἴτιον* aliquod scilicet *τοῦ Ἀληίου πεδίου* obiter attingitur, et si Quintus paulo saepius *αἴτια* affert, id, quo de Achillis cultu agitur (cf. supra p. 36),

[1] Ut exemplum afferam, Hes. Theog. 535—557 (Rzach) sacrificiorum *αἴτιον* praebetur.

[2] Cf. A. Dieterich apud Pauly-Wissowam s. v. Euripides VI 1261.

fortasse ex ipsa poesi tragica assumptum est, aliud, quo ortus avium Memnoniarum explicatur (II 642 sqq.) Ovidio vel alii *μεταμορφώσεων* poetae videtur deberi[1], reliqua velut Paphlagonii (II 556 sqq.) et Glauci (IV 11 sqq.) fluminum origines et ipsa ex posteriorum temporum auctoribus desumpta esse possunt. Itaque ne Quinti quidem poemate demonstrari potest *τοῖς αἰτίοις* in veteribus heroicis carminibus, quae praeter Homerum iam Aeschylus potuit adhibere, plus momenti concessum esse quam apud hunc ipsum Homerum vidimus.

Vetustioribus igitur in tragoediis, quibus primo Liber tum etiam alii dei colebantur, sola illa ratione ludo sacro propria deos esse adhibitos certe concludi potest, nam quomodo in fabulis, quae ex sacris hymnis ortae ad deorum cultum pertinebant, dei more carminum heroicorum apparuerint? Ac postea, cum iam ex his ipsis carminibus tragoediarum argumenta assumebantur, etiam tum in tragoediis „heroicis", ut ita dicam, saepe dei ludi sacri ratione sunt introducti, id quod Aeschyli Danaides et, ut postea videbimus, Sophoclis Aiax et Euripidis, qui dicuntur, dei ex machina demonstrant. Tamen ipsa rei natura ferebat, ut interdum tragici a poetis heroicis cum argumentis etiam modum deos in iis adhibendi susciperent. Atque in Aeschyli fabulis Troicis plane ad heroicorum carminum exempla compositis, in quibus etiam dei ex illis poematis assumpti sunt iisque fere argumenti locis introducti esse videntur, quibus in illis apparuerunt, deos etiam more carminum heroicorum adhibitos esse vel per se verisimile est et uno loco clare potest demonstrari. Thetis enim verbis, quae Plato servavit quaeque Schneider et Hermann Armorum iudicio tribuerunt (cf. supra p. 29 sq.), plane ut mulier mortalis quaedam Apollinis crudelitatem queritur, quo loco quam arte Aeschylus heroici carminis dictioni tragicam orationem aptaverit, e loco quodam Quinti Smyrnaei elucet. In libro enim tertio Posthomericorum v. 98—106 eadem verbo tenus fere cum Aeschyli loco consentientia Iuno Apollini exprobrat, ita ut paene conicias et Aeschylum et Quintum eundem veteris cuiusdam epici locum esse imitatos. Sed quoniam cyclica

[1] Cf. l. supra p. 31 l. F. Kehmptzow p. 45 et Ferd. Noack p. 802 sqq.

carmina Quintus, ut iam antea p. 30 sq. diximus, iam non videtur adhibuisse, magna cum veri specie Kehmptzow l. ibidem l. p. 16 et Baumstark l. supra p. 29 l. p. 281 iudicaverunt ad ipsius Aeschyli exemplum Quintum, quae praebet, composuisse[1]. Tantum igitur coloris epici his in versibus Aeschyleis inest, ut ab epico poeta paene non commutati eius ipsius operi inseri potuerint. Neque tamen dici potest, quantum etiam ludi sacri ratio in Troicas Aeschyli fabulas translata sit. Nam si recte Baumstark coniecit iam in Aeschyli tragoedia, qua de Achillis morte ageretur, Neptunum Achillis cultum condidisse (cf. supra p. 36), eadem ex ludi sacri ratione in tragoedia fieri potuerunt, quae postea Quintus heroico carmini aptavit. Atque si revera in exitu huius tragoediae Neptunus sacra instituens prodiit, hic deus illis *θεοῖς ἀπὸ μηχανῆς* simillimus fuit, quibus postea praecipue Euripides utebatur.

Hucusque eos spectavimus deos, qui severo more in tragoediis apparuerunt, hilari autem atque iocantes dei in Cabiris[2] Aeschyli producti sunt, cuius tragoediae[3] argumentum ex poemate quodam epico, quo de Argonautarum expeditione agebatur[4], desumptum esse verisimile est. Fragmento enim 96 N et eis, quae Athenaeus X p. 428 F, TGF p. 31 et Plutarchus quaest. conv. II 1, 7 p. 632 F, fr. 97 N tradunt, clare ostenditur de opulenta cena ab Argonautis Lemni parata rem fuisse, unde nuptias Iasonis et Hypsipylae aliorumque Argo-

---

[1] Plane a vero aberravit Koechly, qui in Quinti editione p. XXV contendit versibus Aeschyli et Quinti *aliquid similitudinis* inesse *nec tamen tantum, ut* Quintum *ex Tragico eos transtulisse putemus.* Immo non quodam modo similes sunt hi versus, sed paene iidem.

[2] Conferendi sunt hac de fabula Welcker *Tril.* p. 313 sqq., Hermann opusc. II 125, Wecklein *Über die dramatische Behandlung des Telephosmythus und über die Dramen Ὀστολόγοι, Κάβιροι, Σύνδειπνοι, Sitzungsberichte d. Münchener Akad., philos.-phil. u. histor. Klasse* 1909 fasc. 1 p. 11 sq.

[3] Tragoediam, non satyricam fabulam fuisse Cabiros testatur Athenaeus l. paulo infra l. in contextu.

[4] Epica carmina de Argonautis confecta iam ante Aeschylum fuisse constat, certiora autem de iis nescimus. Cf. de hac re, quae Seeliger apud Roscherum s. v. *Argonautai* I 510 sq. praebet.

nautarum et mulierum Lemniarum argumentum tragoediae praebuisse probabiliter Welcker *Tril.* p. 313 coniecit. Apparuerunt autem Cabiri, qui daemones in Samothracia et Lemni colebantur[1] quosque ipsos in scenam prodiisse e Plutarchi loco, quem modo commemoravi, elucet. Legimus enim Cabiros apud Aeschylum per iocum minatos esse acetum e domibus se esse remoturos, id quod recte Lobeck Aglaopham. p. 1207 sq. explicasse videtur, dum Cabiros Argonautis familiariter hospitium parantes iocose minatos esse censuit, tantam vini copiam se esse prolaturos, ut in domibus ne gutta quidem aceti sed solum vinum inveniretur. Hoc loco, id quod recte iam Welcker *Tril.* p. 314 vidit, demonstratur tamquam deos Cabiros hac in fabula Aeschylea esse productos, nam soli dei ex sua potentia vinearum ubertatem augere possunt. Atque vini multitudine omnes Argonautae ebrii sunt facti (Athen. l. l.). Ipsi autem Cabiri has partes agunt, quod una cum Vulcano vinearum Lemniarum tutores putabantur[2]. Qui quomodo apparuerint, nescimus. Sed Welckeri sententia, qui chorum ex iis compositum fuisse censebat (*Tril.* p. 314), titulo magis probatur, quam quod Hermann opusc. II 125 Argonautarum chorum adhibitum fuisse voluit[3]. Neque in eo haerendum esse Welcker recte explicavit, quod ex tribus in chorum aucti sunt Cabiri, cum plane idem in Eumenidibus factum sit. Certe autem in Cabiris fabula maxima deorum hominumque familiaritas inerat, cum dei ad homines devertentes iucundo convivio cum eis coniungerentur et iocis alteri alteros delectarent (*παίζοντες ἠπείλησαν* sc. Cabiri Plut. l. l.). Religioni igitur tales dei vix inserviebant. Sed in carminibus heroicis tam artae deorum hominumque consuetudinis exempla non desunt. Sic in Cypriis (Kinkel l. p. 24 l. p. 17) dei hominesque in Pelei Thetidisque nuptiis eadem cena fruebantur, atque apud Phaeacas, quibus cognatio quaedam cum dis intercedebat, in dapibus ipsos deos interesse Alcinous Ulixi narrat (Odyss. VII 201 sqq.). Itaque Aeschylus fortasse iam in illo

---

[1] Welcker *Tril.* p. 160 sqq.; Lobeck, Aglaophamus p. 1212 sqq.; Bloch apud Roscherum s. v. *Μεγάλοι θεοί.*

[2] Preller-Robert *Griechische Mythologie* p. 176 sq.; cf. etiam Welckerum *Tril.* p. 316.

[3] Cf., quae supra p. 21 ad Toxotides adnotavi.

carmine heroico, ex quo Cabirorum argumentum eum desumpsisse suspicati sumus, Cabiros Argonautis hospitium praebentes invenit. Hoc si factum non est, epica illa vel similia exempla secutus eos introduxit.

Ratione carminis heroici etiam Boreas in Orithyia, qua fabula Orithyiae raptus est tractatus[1], videtur esse introductus; incertum autem est, num ab epico quoque poeta argumentum sit desumptum.

In Heliadibus, quibus de Phaetontis morte actum esse e fragmentis Hermann opusc. III 130 sqq. coniecit, deum aliquem apparuisse e Plinii loco fortasse concludi potest, qui nat. hist. 37 § 31, fr. 73 N tradit secundum Aeschylum aliosque poetas Phaetontis sorores fratris mortem lugentes in populos esse commutatas atque ex lacrimis earum *ἤλεκτρον* ortum esse, cui nomen esset inditum a voce *ἠλέκτωρ*, Solis cognomine. Haec si ab Aeschylo in Heliadibus dicta sunt, commutationem quidem Heliadum a nuntio aliquo relatam esse aliquis censeat, tamen solis deorum verbis aut ab ipso aliquo deo aut per oraculum traditis explicari potuit lacrimas virginum in electrum commutatum et e Solis cognomine appellatum iri. Fortasse igitur in Heliadibus quoque *αἴτιον* a deo relatum inerat; sed etiam in alia tragoedia *ὡς ἐν παρέργῳ* haec referri potuerunt, velut eadem in Euripidis Hippolyto chorus canit (v. 735 sqq.).

Fortasse etiam in Aetnis[2] dei apparuerunt, quam fabulam Aeschylus conscripsit, ut Aetnam, oppidum ab Hierone conditum, celebraret, vel, ut ipsius Aeschyli vitae (Westerm. Biogr. p. 120, 52) verba afferam, *οἰωνιζόμενος ἐντεῦθεν βίον ἀγαθὸν τοῖς συνοικίζουσι τὴν πόλιν.* Quattuor autem huius fabulae versus servati sunt a Macrobio Sat. V 19, 17 (Eyssenhardt), fr. 6 N ad cultum Palicorum pertinentes, quos Siculi apud lacum ex illorum nomine appellatum celeberrimis sacris colebant[3]:

---

[1] Cf. locos, quos Nauck TGF p. 89 attulit.

[2] De titulo cf. U. de Wilamowitz l. p. 2 l. p. 55 adn. 14, Hermes XXXII (1897) 395.

[3] Cf. Blochium in Roscheri lex. s. v. *Paliken.*

Τί δῆτ' ἐπ' αὐτοῖς ὄνομα θήσονται βροτοί;
σεμνοὺς Παλικοὺς Ζεὺς ἐφίεται καλεῖν.
ἦ καὶ Παλικῶν εὐλόγως μενεῖ φάτις;
πάλιν γὰρ ἵκουσ' ἐκ σκότου τόδ' εἰς φάος.

Habemus igitur *αἴτιον* cultus nominisque Palicorum. Optime autem accidit, quod verborum formae, quamvis parum sibi constent in libris mss., tamen certe restitui possunt. In primo enim versu alii libri praebent *τίθωνται,* alii *θήσονται,* quo loco futurum tempus eo confirmatur, quod neque *τίθωνται* neque *τίθενται* metro satisfacit. Itaque in tertio quoque versu *μενει* pro futuro legendum est, in quarto autem, in quo libri *ἵκουσ'* vel *ἥκουσ'* praebent, *ἵκουσ'* Aeschyleum esse certe apparet [1]. Quodsi in primo et tertio versibus futurum tempus, in quarto praesens pro futuro adhibitum invenimus, locus ad Palicorum cultum instituendum pertinet versusque alter et quartus aut a deo aliquo aut a vate deorum oracula renuntianti proferuntur. Ipsa igitur Palicorum fabula et *αἴτιον* cultus eorum in Aetnis tractata sunt et, id quod ex vitae illo loco coniciendum est, Aetnae oppidi gloria est praenuntiata. Si hoc modo explicamus fabulam, rationem apud tragicos satis usitatam etiam in Aetnis invenimus, quam Aeschylus ipse in Eumenidibus, Euripides in Archelao et in Supplicibus adhibuit, ut ea, quae ipsis poetarum temporibus omnium animos commovebant, cum fabulosis heroum temporibus coniungerentur [2]. Falsa igitur est Welckeri sententia, qui Aetnis mythicum argumentum non fuisse *Tril.* p. 566 censuit, immo de praesentibus tantum rebus agi et futura praenuntiari.

Aliud quoque *αἴτιον* in Aetnis inerat, quod quo loco aut a quo commemoratum sit, nescimus. Iohannes enim Lydus de mensibus p. 170, 7 sqq. (Wuensch), fr. 11 N praebet Saturnum in Libya et Sicilia regnasse oppidumque condidisse *ὡς ὁ Χάραξ φησί, τ⟨ὴν τότε μὲν λεγ⟩ομένην Κρονίαν, νῦν δὲ Ἱερὰν*

[1] Falso hoc loco *ἥξουσ'* Burges coniecit, Nauck assumpsit, cum Aeschylus clare vocem *Παλικοί* derivet ex *Παλιν-ικοι* i. e. qui *πάλιν ἵκουσι.* Hoc igitur legendum est, quod cum sensu futuram formam hoc in versu postulanti non pugnat, cum saepius praesentia verborum eundi et veniendi tempora pro futuris adhibeantur; Krueger *Griechische Sprachlehre* § 53, 1, 1 adn. 8.

[2] Cf. etiam A. Dieterich l. p. 2 l. p. 189.

πόλιν, ὡς Ἰσίγονος ⟨περὶ Παλ⟩ικῶν θεῶν καὶ Πολέμων καὶ Αἰσχύλος ἐν τῇ Αἴτνῃ[1] *π⟨αραδιδόασιν⟩*. Hoc loco, cum nullo alio antiquitatis testimonio tradatur, in Sicilia Hierapolin oppidum fuisse[2], pro *Ἱερὰν* levissima commutatione adhibita *Ἱμέραν* legendum videtur esse[3], ita ut Himerae oppidi originem cum ab aliis tum ab Aeschylo in Aetnis in Saturni aetatem translatam esse intellegatur. Num etiam victoria illa celeberrima, qua Hiero apud Himeram anno 480 a. Chr. n. Carthaginienses devicit[4], commemorata sit, nescimus. Sed facillime hoc dramati, quod Hieronis gratia Aeschylus conscripsit, inseri potuit, sicut etiam Pindarus Pyth. I 79 sq., cum Hieronis victoriam Pythicam cantaret, illius quoque proelii mentionem iniecit. Quodsi idem in Aetnis exstabat, pari modo erat praenuntiandum atque futura Aetnae oppidi gloria.

Ipse autem deus aliquis et Palicorum cultum instituere et, quae de posteris temporibus erant renuntiata, vaticinari potuit.

Tum nonnulla monenda sunt de fr. 160 N, ex quo fortasse aliquis coniciat in Nioba deum apparuisse. Pithetaerus enim in Aristophanis Avibus v. 1246 sqq., ut Iridem perterreat, haec profert:

Ἆρ᾽ οἶσθ᾽ ὅτι, Ζεὺς εἴ με λυπήσει πέρα,
μέλαθρα μὲν αὐτοῦ καὶ δόμους Ἀμφίονος
καταιθαλώσω πυρφόροισιν αἰετοῖς.

Ibi adnotant scholia: *Καὶ δόμους Ἀμφίονος ἐκ Νιόβης Αἰσχύλου· ἐξέρριπται δέ τ᾽ Ἀμφίονος ἐκ μονῳδίας.* Ultima scholii verba corrupta sensuque cassa probabiliter Hermann opusc. III 53 correxit, cum scriberet: *ἐνέρραπται δὲ τὸ Ἀμφίονος ἐκ παρῳδίας.* Verba autem *δόμους .... αἰετοῖς* ex Aeschylo desumpta esse recte omnes fere editores censuerunt, cum, si aliam explicationem temptaveris, verba *δόμους Ἀμφίονος*[5] omnino sensum

---

[1] *Aetna* titulus huic fabulae etiam a Macrobio l. supra p. 41 l. falso pro *Aetnis* titulo inditur.

[2] Cf. Max. Mayer in Roscheri lex. s. v. *Kronos* II 1486.

[3] Ita Bloch apud Roscherum III 1282.

[4] Busolt *Griechische Geschichte* II 263 sqq.

[5] Plane refutandum est, quod van Leeuwen in Avium editione Lugduni-Batavorum 1902 ex mero arbitrio scripsit *ἀμφικίονας δόμους*.

non praebeant. Nam cum Pithetaerus dicere velit se Iovis domum esse incensurum, Amphionis domus omnino addi non potuit, nisi consilium subest in risum vertendi versum tragici cuiusdam, quem tragicum Aeschylum fuisse scholiis docemur[1]. Dubium autem est, num etiam forma *καταιθαλώσω* ex Aeschylo sit assumpta; quod si quis existimet, is Iovem in Nioba introductum esse censebit. Sed, cum loquentis persona in parodia commutari potuerit, dummodo propria verborum coniunctio servaretur, etiam *καταιθαλώσει* apud Aeschylum exstare potuit. Hac scriptura, in quam Hermann inclinat, adhibita aut a deo aliquo aut oraculi instar verba, de quibus agitur, proferri potuerunt. Ex Aristophanis igitur loco non cognoscere nedum demonstrare licet verba illa a deo apud Aeschylum esse facta.

Interdum etiam in satyricis Aeschyli fabulis dei apparebant velut in Prometheo *Πυρκαεῖ* (cf. supra p. 9), Proteo satyrico, Phorcidibus, ut ipsi fabularum tituli docent. In Sisypho *Δραπέτῃ* (cf. supra p. 24) fortasse Mercurius introductus est, a quo illum, cum ex Orco redisset, denuo ad inferos abreptum esse scholio Pind. Olymp. I 97 (Boekh) traditur. Neque a satyricis fabulis dei abhorrent, cum inde ab initio ipse Liber satyrorum choro esset circumdatus; postea autem, cum argumenta satyricarum fabularum similiter ac tragoediarum magis magisque diversissimas fabulas comprehendere coepissent, etiam alios praeter Liberum deos apparere ipsa res ferebat.

Satyricam fabulam *Γλαῦκον* quoque *Πόντιον* fuisse Hermann demonstravit opusc. II 59[2]. Welckeri autem sententia, qui hoc drama tertiam Persarum trilogiae tragoediam fuisse censuit, in qua Glaucus victoriam apud Himeram partam renuntiasset, non modo certo argumento confirmari non potest sed etiam contra Persarum hypothesin pugnat, qua non *Γλαῦκος Πόντιος* sed *Γλαῦκος Ποτνιεύς* ut tertia fabula laudatur. Suspicati igitur sunt viri docti Aeschylum in Glauco Pontio

---

[1] De interpretando Aristophanis loco cf., quae Theodorus Kock in editione Avium (*Berlin* 1894) adnotavit ad versum 1247.

[2] Cf. imprimis fr. 26 N, quod fabulae satyricae sermonem luculenter praebet. Neque habemus, cur cum Dindorfio et Nauckio haec verba ab Aeschylo abiudicemus.

Glauci piscatoris Anthedonii sortem tractasse, quem, cum gramina quaedam comedisset, in deum marinum commutatum esse Pausanias IX 22, 7, TGF p. 11 tradit. Hic fabula enarrata addit: *Πινδάρῳ δὲ καὶ Αἰσχύλῳ πυνθανομένοις παρὰ Ἀνθηδονίων τῷ μὲν οὐκ ἐπὶ πολὺ ἐπῆλθέν ᾆσαι τὰ ἐς Γλαῦκον, Αἰσχύλῳ δὲ καὶ εἰς ποίησιν δράματος ἐξήρκεσεν.* Haec verba, cum e genuino sensu explicentur, significant sortem Glauci modo narratam Aeschylo ad drama conscribendum suffecisse. Ne cum hoc quidem Pausaniae loco, si modo recte explicatur, Welckeri sententia convenit, qui praecipue de Himeraea pugna a Glauco enarrata non de ipsa Glauci sorte in fabula actum esse censuerit.

Tota igitur fabula *αἴτιον* aliquod spectat, cum, quomodo Glaucus deus factus sit, demonstretur. Hermann autem magna cum specie veri huic fabulae attribuit fr. 402 (l. l. p. 69), e quo Aeschylum Rhegii nominis *αἴτιον* commemorasse comperimus. Haec explicatio Glauco ipsi est tribuenda, qui iter per freta Boeotica et Sicula factum descripsit (cf. fr. 30. 31. 32. 33)[1]. *Αἴτια* igitur a dis explicata etiam in satyrica fabula invenimus. Neque tamen iure aliquis hac de re miretur, cum fabula satyrica eiusdem originis sit quam ipsa tragoedia atque arte cum hac coniuncta fuerit. Facile igitur tragicae quoque rationis aliquid in satyricas fabulas potuit transire.

Duo alia *αἴτια* praeter ea, quae iam commemoravi, in Aeschyli reliquiis exstant sed certae cuidam fabulae tribui non possunt: fragmento 312 N apud Aeschylum filias Atlantis in columbas (*πελειάδες*) commutatas esse legimus, fr. 313 N Curetum nomen explicatur.

Sed iam breviter comprehendamus, quae ex Aeschyli fabulis de tragicorum deorum indole et partibus comperimus. Exortus est deorum in tragoediis usus ex ludi sacri natura, cum in ludo ad deorum honorem acto ipsi quoque di in conspectum darentur. Huius modi autem dei ut totus ludus religioni atque pietati erga deos excitandae inserviunt.

---

[1] Fortasse hoc loco *ἐν παρέργῳ* Glaucus etiam illam pugnam in Sicilia commissam, de qua modo diximus, commemoravit. Hoc ad Glauci iter de Wilamowitz *Isyllos v. Epidauros*, *Philol. Unters.* IX *Berlin* 1886 p. 113 sq. incertum Aeschyli fr. 284 rettulit.

Qua de causa potentiam et sanctitatem deorum demonstrant, sacra ritus mores, quae a dis instituta esse credebantur, aut condendo aut vaticinando instituunt, gentes deorum voluntate procreatum iri praenuntiant, nomina quaedam hominibus rebusque indi iubent. Quibus explicatis *αἴτια*, quae dicuntur, per deos tragoediis inseruntur. Huiusmodi dei apparuerunt apud Aeschylum in Prometheis, quae fabula per solos deos agebatur, Eumenidibus, Danaidibus, fabulis ad Pentheum, Lycurgum, Actaeonem pertinentibus et fortasse etiam in iis, quibus de Ixione et Sisypho agebatur.

Vetustioribus tragoediis, quibus praecipue ad deos celebrandos spectabatur, haec sola deos adhibendi ratio propria erat, quae, cum etiam heroum facta tragoediis agebantur, in has quoque fabulas translata est velut in Danaides, quam modo commemoravi. Sed etiam mos deos introducendi, quem in heroicis carminibus invenimus quique a ludi sacri ratione eo differt, quod in carminibus illis dei non religioni inserviunt sed ut ipsi homines suis quisque rebus prospiciunt, in tragoediis, quarum argumenta ab heroicis poetis assumpta sunt, adhibebatur.

In satyricis quoque fabulis apparent dei, atque etiam hac in poesi ludibunda interdum *αἴτια* cum iis coniuncta sunt.

Non in ipso deorum numero sed deis similes sunt umbrae mortuorum, nam eas quoque homines sacris divinisque honoribus colebant et interdum ex Orco provocari posse censebant, ut, quae facienda essent, edicerent. Huiusmodi umbrarum exemplum in Persis Aeschyli exstat, cum Darei *εἴδωλον* a choro et Atossa ex inferis excitetur (619 sqq.), ut, quae in tanta calamitate sint agenda, suadeat. Graviter vituperat umbra Xerxis Persarumque superbiam et erga deos scelera atque ex oraculis deorum renuntiat etiam Persarum copias in Graecia relictas deletum iri. Profert autem haec ut homo aliquis sapiens et oraculorum peritus, neque quicquam propriae deorum tragicorum naturae in hac umbra inest.

VITA

Natus sum Ericus Mueller a. d. IV Id. Apr. a. 1886 Graudentiae in oppido Borussiae Occidentalis patre Carolo matre Anna e gente Wollschlaeger. Fidem profiteor evangelicam. Inde ab anno 1892 frequentavi gymnasium regium Graudentiense, vere anni 1905 testimonium maturitatis nactus primo Gryphiswaldae, deinde Heidelbergae, tum Regimonti studiis philologicis et historicis incubui. Scholis me docuerunt viri docti Gercke, Heller, Kroll, Radermacher, Zupitza, Dieterich †, Schoell, Uhlig, Deubner, Jeep, Ludwich, Roßbach, Wuensch philologi; Seeck, v. Domaszewski, Hampe, Krauske, Ruehl historici; Pernice, v. Duhn archaeologi; Rehmke, Schmekel, Kowalewski philosophi.

Proseminario interfui Gryphiswaldae duce Krollio. Ad seminarii philologici scholas benigne me admiserunt Heidelbergae Dieterich et Schoell, Regimonti Ludwich, Jeep, Deubner. Praeterea liberaliter mihi ut exercitationibus suis interessem historicis permiserunt Seeck, Werminghoff, Ruehl, Krauske, archaeologicis v. Duhn et Roßbach. Latinae societatis Regimontanae sodalis per bis sex menses fui Jeepii benignitate.

His omnibus viris doctis gratiam habeo maximam semperque habebo. Praecipue Guilelmo Kroll, qui in primitiis studiorum comiter mihi favit, Albrechto Dieterich, cuius institutioni multa debeo cuiusque auspiciis me ad hoc opusculum conscribendum contuli, Ricardo Wuensch, qui Regimonti laborem illo auctore susceptum opera et consilio libentissime adiuvit.
